Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...тэмнай 1921 оной ...ин 21-һээ гарана. | № 155 (18478). | 1990 оной июлиин 6, пятница | Сэн 3 мүн.

Хубилган шэнэдхэлгын хараа бодомжо өөрөө хүгжэхэ замдаа байна, тэрэ манай урагшаа дабшаха бүри шэнэ һанал бодолнууд болон тобшололнуудаар баяжаха зэргэтэй.

М. С. ГОРБАЧЕВ.

Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

...ной июлиин 4-нэй үглөөнэй заседани дээрэ РСФСР-эй ...ин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь И. К. Полозков ту...эр һууба.

...дээрэ зүбшэн хэлсэгдэһэн асуудалнуудаар үгэ хэлэл...э. Съездэ хабаадагшадай урда үгэ хэлээ гэбэл: Ук...Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь С. И. Гурен...рополиин хизаарай «Карачаево-Черкесскстрой» тре...саргагшадай бригадир А. И. Скориков, Пензенскэ ...н Земетчинскэ районой «Кирилловский» совхозой ...р А. А. Порутчиков, КПСС-эй Московско горкомой ...секретарь М. А. Прокофьев, Ростовско областиин ...рини «Ростсельмаш» нэгэдэлэй генеральна директор ...есков, Узбекистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи сек...Узбегэй ССР-эй президент И. А. Каримов, Вологод...стиин СССР-эй 50 жэлэй нэрэмжэтэ Череповецкэ ме...ческа комбинадай спесарьнүүдэй бригадир Ю. В. Архипов, КПСС-эй Ленинградска обкомой нэгэдэхи секретарь Б. В. Гидаспов, Грузиин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, Грузиин ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ Г. Г. Гумбаридзе, Белоруссиин Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь Е. Е. Соколов, СССР-эй оборонно промышленностиин министр Б. М. Белоусов, Казахстанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, Казахай ССР-эй президент Н. А. Назарбаев, Таджигай ССР-эй Душанбегэй таксомоторно предприятиин жолоошон О. Азимов, КПСС-эй Хойто-Осетиин обкомой нэгэдэхи секретарь, Хойто-Осетиин АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ А. Х. Газалов, Московско областиин КПСС-эй Калининградска горкомой нэгэдэхи секретарь В. И. Перов, Липецкэ областиин Ю. В. Андроповой нэрэмжэтэ Новолипецкэ металлургическа комбинадай парткомой секретарь А. И. Тепленичев, Совет Армиин ба Далайн-Сэрэгэй Флодой Главна политическэ управлениин начальнигай нэгэдэхи орлогшо Н. И. Шляга.

Забһарлалгын һүүлээр Узбекистанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, Узбегэй ССР-эй президент И. А. Каримовай түрүүлэлгэ доро заседани үнгэрөө. Элидхэлнүүд тушаа үгэ хэлээ гэбэл: КПСС-эй Белгородско обкомой нэгэдэхи секретарь, арадай депутадуудай областной Соведэй түрүүлэгшэ А. Ф. Пономарев, Кировскэ областиин КПСС-эй Советскэ райкомой хоёрдохи секретарь А. В. Шутылева, КПСС-эй Дагестанай обкомой нэгэдэхи секретарь М. Г. Алиев, Тульска областиин Новомосковско районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз-племзаводой түрүүлэгшэ, агропромышленна «Новомосковское» нэгэдэлэй түрүүлэгшэ В. А. Стародубцев, Яхадай АССР-эй КПСС-эй Сунтарска райкомой нэгэдэхи секретарь А. А. Попов, Литвагай Компартиин (КПСС-эй хараа шугам баримталдаг) ЦК-гай нэгэдэхи секретарь М. М. Бурокявичюс, арадай эрдэм һуралсалай талаар СССР-эй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ Г. А. Ягодин, Свердловскын инженерно-багшанарай институдай доцент, «Залуу коммунистнууд» бүлэгэй залан хүтэлбэрилэгшэ Б. П. Гуселетов, Азербайджанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь А. Н. Муталибов, Мурманска областиин «Норильский никель» концерныи горно-металлургическа «Печенганикель» комбинадай парткомой секретарь Н. Н. Сидоркин, Литвагай Компартиин (КПСС-эй хараа шугам баримталдаг) ЦК-гай хоёрдохи секретарь В. Н. Швед, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Л. И. Абалкин.

Үдэшын заседани дээрэ партийна документнүүдэй проектнүүдые бэлдэхэ комиссинуудые бүридхэлгээр съезд дүүрэв. Июлиин 5-да КПСС-эй ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдээр секцинүүдтэ хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлхэ шиидхэбэри съездэ хабаадагшад баталан абаа.

...ОДОТО БАЙДАЛАЙ ЭРИЛТЭ

...эй XXVIII съездын хү...ин хоёрдохи үдэр — ...3 тоосоонуудай үдэр ...Кремлиин Ехэ ордон ...а тээнь эхилһэн Полит...гэшүүдэй болон гэ...кандидадуудай, партиин ...секретарьнарай тоосоо...өөнһөө үргэлжэлүүлэг...байгаа.

...эгшээр һуугша **С. И.** ...түрүүлэн **Л. Н. Зайков**...гэбэ. Хубилган шэнэд...үг зорилгонуудай зүб ...а этигэн, апрелиин Пле...үүлээр ЦК-да хүдэлдэг ...эм гэжэ тэрэ хэлэбэ. ...ришэдэй дундаһаа га...иректор, совет ба пар...дэлмэрилэгшэ байһан ...най байгуулалтын эмхи ...байлгые мэдэрдэг ...XVII съезд дээрэ Л. Н. ...Политбюрогой гэшүү...нгагдаа. Оборонно һал...асуудалнууд, зэбсэг хэ...үдэй программануудые ...гэ ба уласхоорондын ...ын сэрэгэй-техническэ ...тэрээндэ даалгагдаа

...онуудай тэнгэй жэл... хүшэр хүндэ байгаа, ...айн боложо, бүхы дэл...рэхи, илангаяа Зүүн Ев...ын байдал шахардуу ...байгаа гэжэ үгэ хэлэг...олон зааба. Добтолон ...болохоор ээрхэг тү...үүл гэжэ бүхы дэлхэй ...ааниие һанадаг байгаа. ...е түргөөр эрид хубил...оронно барилгада ба ...рондын асуудалнуудта ...хандаха хэрэгтэй һэн. ...дээрэхи байдалые эрид ...улха талаар хэрэг ...нуудай программа най...мэдүүлгэ партиин ху...һэгшын хэхын тула По...адо хэды ехэ эрэлхэг ...эрэгтэй байгааб гэжэ ...болохо. Шэнэ поли...бодомжо гээшын эхин ...табигдаһан байгаа. Тэ...рэ дүнгүүд мэдээжэ. ...үүн афган дайн дүү...и дээрэхи уласхоорон...дал юрэнхыдөө һайжа...

...най оронуудта, нэн тү...США-да буултануудые ...ээр хэнэбди гэжэ за...нүүд баталдаг гээд ...ЦК-гай секретарь хэ...гэ нэгэндээ буулта хэн... хөөрэлдөө хэжэ бо... ааб даа. Теэд бидэ ...юулгүй байдалда хо...эхэгүйгөөр, адли үндэ...и дээрэ хөөрэлдөөнүү...э гээшэбди. Ямаршье ...йдалда ямаршье зээр...мхэйшүүлые зогсоохын ...эрэгтэй үсөөн буу зэб...айха гээшэ шухала. Энэ...анай хамгаалгын докт...үндэһэ һуури болоно.

...чевой бүлэгтэ ажалла...й байгааб гэжэ тооло...д ЦК-гай секретарь ...түгэсхэлдэ хэлэбэ. Би... сэхээр хүдэлөөбди.

Лигачев хүдэлмэри ту...хэлэхэдээ, иимэ хоёр ...хубаагаа.

...бюрогой даалгабаряар ... секретариадай хүдэл...буулжа байгааб гэжэ ...энэ. Кадрнуудтай ябуу... хүдэлмэридэ ехэ ан...хандуулагдаа. Энэмнай ...эшэ зорилго, юуб гэ...ээ хухалһан хүтэлбэ...д үсөөн бэшэ байгаа. ...а организацинуудые ...рилэгшэдөөр залуу, ехэ ...эдэхэ хүнүүд табигда...илган шэнэдхэлгые бэе... эдэбхитэйгээр орол... Дутуу дунданнуудшье ...ааб даа. Партийна оло... ажалша коллективүү...амжануудта хангалта... түшэглэдэг байһамнай ... хүдэлмэриин талаар ...ол дутагдал болоно. ...сентябриин (1988 он) Пленумэй һүүлээр ЦК-гай комиссинуудай байгуулагдахада, секретариат үни удаан хүдэлөөгүй һэн. Энэ үедэ ехэ арга боломжонууд алдагдаа гэжэ һананаб. ЦК-гай секретариат саг үргэлжэ хүдэлдэг зургаан байха ёһотой гэжэ бодото байдал харуулна.

Гадна аграрна политикын асуудалнуудаар ЦК-гай комиссиин түрүүлэгшээр хүдэлдэг байгааб. Партиин ябуулдаг аграрна политика юундэ обществодо шангаар шүүмжэлэгдэнэб? Эдеэ хоолой дэлгүүр дээрэхи байдал юундэ иимэ ехээр муудаа гээшэб? Ушарынь гэбэл, ЦК-гай мартын (1989 он) Пленумэй зохёон хараалһан программа экономическа хэмжээнүүдээр, материально-техническэ нөөсэнүүдээр ба эрдэм ухаанай талаар батадхагдаагүй гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ.

Архидалгатай ба алкоголизмтай тэмсэхэ асуудалнуудаар 1985 оной майда баталан абтаһан шиидхэбэринүүд дээрэ үгэ хэлэгшэ тогтобо. Энэ хүдэлмэриие эхилхэ хэрэгтэй байгаа гү, али үгы гү гэжэ асуудал табигдана бэшэ. Эдэ шиидхэбэринүүдые арад зон дуратайгаар хүлеэн абаа һэн гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Гэбэшье энэ тон шухала хүдэлмэри һайса бодожо үзэгдөөгүй байшоо.

Архидалгатай тэмсэлэй бодомжологдоогүй тэрэ кампаниие шүүмжэлхэ зүбтэй юм ааб даа, теэд тэрээн тушаа хоротойхоноор хадхажа хэлэхэ, зугаа гаргажа болохогүй.

Социалис байгуулалтада ба Коммунис партида эсэргүү хүсэнүүд орон доторнай бии гэжэ ЦК-гай секретарь мэдүүлбэ. Бодото социализм, партиин һуури, ба үүргэ тушаа үнэн сэхэ, буултагүй хараа шугам баримталдаг дээрэһээмни «хуушанай үзэл баримталдаг», хубилган шэнэдхэлгые дэмжэдэггүй хүн гэхэ мэтээр нам тухай хэлэдэг байна. Би байһан соонь хэлэдэгби. Хубилган шэнэдхэлгые бодото дээрэнь бэелүүлхэ гээшэ эгээл шухала.

Хубилган шэнэдхэлгые, Горбачевые дэмжэнэб, общественные шэнэдхэхэ, хуули ёһото гүрэн байгуулха ябадалые би дэмжэдэг байгааб, дэмжэхэб гэжэ **Э. А. Шеварднадзе** мэдүүлээ. Өөрынгөө харюусалгые мэдэрхэдээ, партийна хүдэлмэрилэгшэ, дипломат, офицер мэргэжэлтэн болодог гэжэ этигэнэб. Имагтал иимэ мэдэрэл, саашадаа иигэжэ ажаһуужа болохогүй гэһэн ойлгосо хубилган шэнэдхэлгые хүлеэн абаха, гадаадын хэрэгүүдэй министрэй тушаалда орохо арга олгоһон байна. Би политическэ шэнэ бодомжо эдэбхитэйгээр бэелүүлдэг байгааб, бэелүүлхэшьеб.

Министр ороной аюулгүй байдалай асуудалнууд дээрэ тогтобо. Манда дайсан харшаар хандадаг гүрэнүүдэй байхагүйн, бүхы оронуудтай зохид һайн, али али талада туһатай холбоо барисаа тогтоохын тула совет гадаадын политика бага бэшэ юумэ хээ.

Зүүн Европодо тохеолдоһон байдал совет дипломатиин бирахаяа болиһон тухай гэршэлнэ гү гэһэн асуудалда харюусаха зуураа, нацинуудай адли тэгшэ эрхые, арадуудай бэеэ даанхай байдалые, тэдэнэй хэрэгүүдтэ хамаархагүй ябадалые, өөһэдынгөө замые өөһэдөө шэлэхэ эрхые үгөөрөө бэшэ, үнэн дээрээ мэдэрдэг болообди гэжэ министр мэдүүлбэ. Союзна оронуудай арадуудай хуби заяанда иимэ аюултай үйлэ хэрэгүүдэй боложо байхада, сугтаа зэргэлээд саашадаа дабшажа байһандамнай совет дипломати, манай бүхы политика тодорхой үүргэ дүүргээ гээшэ. Зүүн Европодохи үйлэ хэрэгүүд яажа хүгжэхэб гэжэ дипломадууд, министр, политическэ дээдын хүтэлбэрилэгшэд эртээнһээ мэдэжэ байгаа гү? Тиимэ, эдэ бүгэдые бидэ тухайлжа байгаабди. Хэрбээ горитой хубилалтануудай болоогүй һаа, гашуудалта үйлэ хэрэгүүд тохеолдохо гэжэ ойлгожо байгаабди гэжэ үгэ хэлэгшэ үргэлжэлүүлбэ.

Германиин асуудал дээрэ тогтоходоо, энэ асуудал бидэнэй хабаадалгатайгаар гуримшуулагдана, СССР-эй зүбшөөлгүйгөөр баталан абтаха аргагүй гэжэ үгэ хэлэгшэ ажаглаба. Шэнэ Европодо, 1939 оной үйлэ хэрэгүүдые дабтахын аргагүй сэрэгэй-политическэ ондоо эрхэ байдалда ажаһуухабди, политикын, экономикын ба бусад һалбаринуудаар нэгэдэмэл Германиин ба Советскэ Союзай хоорондо али али талада туһатай харилсаа холбоо үргэнөөр бэелүүлэгдэхэ байна.

Политическэ шэнэ бодомжо хубилган шэнэдхэлгын аша туһада эдэбхитэйгээр туһална, общественные һэргээн шэнэдхэлгын, демократида шэлжэн оролгын зорилгонуудые шиидхэлгэдэ туһална гэжэ министр хэлэбэ. Бултанай оролдолгоор манай амжалтанууд түйлагдаа, тиин хубилган шэнэдхэлгын түлөө тэмсэлые хамтаараа ябуулха хэрэгтэй. Шэнэдхэлгын платформо дээрэ партиин түрүү хүсэнүүдые нэгэдүүлээгүй һаамнай, юумэ бүтэхэгүй.

Экономикын хүгжэлтын үйлэдбэриин харилсаануудые хубилгалгын гол асуудалнуудта хайша хэрэгээр хандадаг хүнүүд орон соо байхагүй. Имагтал эдэ асуудалнуудта **Ю. Д. Маслюков** анхаралаа хандуулаа. Дэлгүүрэй харилсаануудай гол бодомжонуудые зохёолгодо, дэлгүүртэ шэлжэн орохо замуудые бэдэрэлгэдэ тэрэ ехэ анхаралаа хандуулаа.

Энэ ажал ябуулгын хэр орёо байһые ойлгохын тула, ороной бүхы экономикын хүгжэлтые хурдадхаха асуудалнуудые гүнзэгыгөөр тайлбарилаагүй, ниитын үйлэдбэриие хүтэлбэрилгын гуримые түргөөр эбдэһэн дээрэһээ, үйлэдбэри дээрэ хүтэлбэрилхы кадрнуудые һунгаха гурим нэбтэрүүлһэн, архидалгатай тэмсэхэ кампани гэхэ мэтэһээ боложо, гол хараа бодолнууд бодото дээрээ бэелүүлэгдээгүй гээд мэдэхэ хэрэгтэй. «Хууляар хоригдоогүй бүхы юумэн зүбшөөгдэнэ» гэһэн уряашье нүлөө үзүүлһэн байгаа. Эдэ бүгэдын эсэстэ гүрэнэй хүтэлбэрилхы зургаанууд экономическа хүгжэлтын олохон талануудые, тэрэ тоодо хүн зоной мүнгэн олзо доходые гуримшуулгые хинаха аргагүй болоһон байна. Тиигэжэ арадай хэрэглэмжын эд бараанай дэлгүүр дээрэхи байдал ехээр муудаа. Эдэ бүгэдын түлөө СССР-эй Госплан, тэрэнэй түрүүлэгшэ болохо би харюусаха зэргэтэйбди гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Хүшэр хүндэ байдалһаа ороние гаргаха арга зам тушаа өөрынгөө хараа бодолые саашань хэлэв. Эрид шууд хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй. Харин мүнөө дээрээ общество дотор шэлэгдэһэн хараа шугамые дэмжэнэгүй, гол зорилгые шиидхэлгэдэ элдэб хандасанууд хэлэгдэнэ. Түбэй газарһаа гуримшуулагдадаг хуушанай гуримда бусаха дурадхалнууд мүнөө болотор ороһоор. Дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол бодомжо арадай ажахые гуримшуулха программатай сэхэ холбоотой. Шэлэгдэһэн хэмжээнүүдые бэелүүлгын арга оньһонуудые зохёохо талаар унжагайрдаг бай-

[Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта].

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН XXVIII СЪЕЗДДЭ

КПСС-эй ЦЕНТРАЛЬНА ШАЛГАЛТЫН КОМИССИИН ТООСООН

ЦРК-гай Түрүүлэгшын орлогшо А. А. НИЗОВЦЕВАГАЙ элидхэл

Хүндэтэ нүхэд делегадууд!

Партиин XXVII съезд дээрэ һунгагдаһан КПСС-эй Центральна шалгалтын комиссиин ажал ябуулгань КПСС-эй Уставаар болон ЦРК тухай дүримөөр тодорхойлогдоһон үүргэнүүдые бэелүүлгэдэ шэглүүлэгдэһэн байгаа.

Тэдэ үүргэнүүдынь гэбэл:

Партийна бюджедэй зүбөөр дүүргэлтые, тэрэ тоодо партиин гэшүүдэй түлбэриие түлэлгэ, тушаан абалга ба тоололгые шалгалга;

КПСС-эй ЦК-гай предприятинууд болон эмхи зургаануудай финансово-ажахын ажал ябуулгые шалгалга;

хэрэгүүдые хаража үзэлгын тогтоогдоһон гурим сахилтые, партиин түбэй органуудта ажалшадай бэшэгүүдые, мэдүүлгэнүүдые ба гомдолнуудые хаража үзэхэ талаар хүдэлмэриие шалгалга;

союзна республикануудай Компартинуудай, хизаарнуудай болон областной партийна организацинуудай шалгалтын комиссинуудта методическа туһаламжа үзүүлгэ.

Комисси 83 хүнһөө һунгагдаһан байгаа, мүнөө тэрэнэй бүридхэлдэ 70 гэшүүн. Заседанинуудайнь хоорондо ажал хүдэлмэриие хүтэлбэрилхын тула 5 хүнһөө бүридэһэн бюро һунгагдаһан байгаа. Жэл бүриин түсэбүүдые дүүргэлтын дүнгүүд, үнгэрэгдэһэн шалгалтануудай дүнгүүдые хамтадаа зүбшэдэг байгаабди. Тоосоото үедэ комиссиин 12 заседани ба ЦРК-гай бюрогой 28 заседани үнгэрэгдэһэн байна, тэндэ 50 гаран асуудал зүбшэн хэлсэгдээ. Тоосоото үедэ партиин бүхы органуудтал адли Центральна шалгалтын комисси партиие шэнэдхэхэ талаар, КПСС-эй демократическа шанар шэнжые гүнзэгырүүлхэ, олониитэдэ мэдээсэл тараалгые хүгжөөхэ талаар юрэнхы асуудалнуудые шиидхэжэ байгаа. Манай общество болон парти дотор боложо байгаа орёо, зүрилдөөтэй үйлэ хэрэгүүд Центральна шалгалтын комиссиин ажал ябуулгатай сэхэ холбоотой, парти доторхи ажабайдалай асуудалнууд зүбшэгдөөгүй байжа болохогүй байгаа.

Энэнь нэн түрүүн партиин мүнгэн зөөридэ ба материальна үндэһэ һууридa хабаатай. КПСС-эй бюджедтэ, тэрэниие бүридхүүлдэг үндэһэ һууридa, гэшүүдэй түлбэриин хэмжээндэ, партиин гаргашануудта коммунистнуудай һонирхол эрид ургаа. Эдэ асуудалнуудаар гол мэдээнүүд таанадта үгтэнхэй.

КПСС-эй бүхы ажал ябуулгань тэрэнэй өөрын мүнгэн зөөреэр хангагдадаг гэжэ мэдээжэ. Тэдэнэй 58 процентнь гэшүүдэй түлбэри, 41,6 процентнь партийна хэблэлнүүдэй болон предприятинуудай олзо оршонуудай хубинь, 0,4 процентнь бусад олзо оршо мүн болоно.

Һүүлэй үедэ бүхы партийна мүнгэн зөөри урид КПСС-эй ЦК-да суглуулагдаад, удаань нютагай партийна организацинуудта хубаарилагдадаг гэһэн алдуутай һанамжа дэлгэрэнхэй.

Үнэн дээрээ нютагуудай парторганизацинуудта суглуулагдаһан гэшүүнэй түлбэри ба нютагай партийна органуудай хэблэлнүүдэй олзо оршын хубинь республиканска, хизаарай болон областной партийна комитедүүдэй жасада оруулагдадаг. Имагтал энэ мүнгэн зөөри нютагай, тэрэ тоодо эхин партийна организацинуудай ажал ябуулгын мүнгэн зөөриин үндэһэн боложо үгэдэг.

Нютагай үсөөхэн лэ партийна организацинууд гаргашануудһаа ехээр абтаһан олзо оршынгоо хубиие КПСС-эй ЦК-гай жасада дамжуулдаг. КПСС-эй ЦК-да мүн баһа Центральна Комитедэй хэблэлнүүдэй болон предприятинуудай олзо оршонуудһаа зарим хубинь оруулагдадаг. Энэ мүнгэн зөөри яажа ашаглагданаб? Тэдэнэй зариманиинь ниитэ партийна хэмжээ ябуулгануудые (съезднүүдые, пленумүүдые, зүблөөнүүдые) үнгэргэхэдэ; КПСС-эй ЦК-гай аппарадые хангалгада; түбэй эрдэмэй, һуралсалай болон эмшэлэлгын эмхи зургаануудые хангалгада; партинууд хоорондохи харилсаануудые бэелүүлгэдэ хэрэглэгдэдэг. Тэдэнэй горитойхон хубинь өөрынгөө олзо оршоор гаргашануудаа түлэжэ шададаггүй нютагай партийна организацинуудта туһаламжа боложо ашаглагдадаг.

Тиимэ парторганизацинууд олон. Тиигэжэ 1989 ондо республиканска, хизаарнуудай ба областной 86 партийна организациин 50-ниинь, тэдэнэй тоодо республиканска 4, ниитэ партийна бюджедһээ 160 миллион түхэриг туһаламжа абаһан байна.

Мүнгэн зөөриин талаар эгээ ехэ туһаламжа — гаргашануудайнь 40-һөө 75 процент хүрэтэр — Киргизиин, Таджикистанай, Туркмениин болон РСФСР-эй юһэн областной парторганизацинуудта хүргэгдэһэн байна. КПСС-эй бюджедһээ абтаһан мүнгэнэй ашаар Нагорно-Карабахска автономно областиин парторганизаци ажал ябуулгаяа эрхилһэн байна.

Байгша ондо өөрынгөө олзо оршоор гаргашануудаа түлэдэг республиканска хизаарнуудай болон областной партийна организацинуудай тоо эрид үсөөрхэ. Партийна хэблэлнүүдэй олзо оршонуудһаа партиин бюджедтэ оруулдаг мүнгэн зөөринь горитойгоор доошолхо гэжэ хүлеэгдэнэ. Эдэ бүгэдэ КПСС-эй мүнгэн зөөриин талаар байдалые нилээд орёо болгохо.

Ушар тиимэһээ партийна организацинууд өөрынгөө эрхэнүүд болон бэеэ даанги байдалые ашаглажа, өөһэдөө гаргашануудаа түлэхэ арга бэдэрхэ болоно. Гадна шэнэ, заншалта бэшэ аргануудые түб газарташье, нютагуудташье бэдэрхэ эрилтэ табигдана. Тохёолдоһон байдал гаргашануудаа эрид хороохо, партиин мүнгэн зөөридэ гамтайгаар, наринаар хандаха эрилтэ табина.

Партийна органуудай бюджедые демократическа шэнжэтэй болгохо талаар саашадаа дабшаха гэһэн партийна олон комитедүүдэй һанамжые Центральна шалгалтын комисси дэмжэнэ. КПСС-эй бюджедые ЦК-гай Пленумүүд дээрэ баталха гэһэн Уставай проект дотор оруулагдаһан дурадхалые дэмжэнэбди, энэнь олониитэдэ мэдээсэлгые, партиин зөөриие ашаглалгын түлөө хамтын харюусалгые дээшэлүүлхэ байха гэжэ тоолонобди.

Бүхы партиин бюджедэй, мүн баһа өөһэдынь парторганизацинуудай бюджедэй байдал тухай коммунистнуудай һайнаар мэдэдэггүй ушар элдэб эсын үгэ зугаа гаргалгын гол шухала шалтагаанууд нэгэн болодог, заримдаа политическэ зорилготой аашанууд ба элдэб янзын арсалдаануудые гаргахада хэрэглэгдэдэг.

Имагтал олониитэдэ мэдээсэл тараалгые хүгжөөлгэ иимэ байдалые зайсуулгада туһалха. Харин үргэнөөр мэдээсэлгэ нэгэн доро хиналта мүн гээшэ ха юм даа. Тиин гэһээ ЦРК-гай зүгһөө нэгэнтэ бэшэ дурадхалнуудай үгтэһэн байбашье, олонхи парторганизацинуудта партийна конференцинүүд дээрэ шалгалтын комиссинуудай хэһэн тоосоонууд нютагай хэблэлдэ толилогдоогүй байха юм.

Нүхэдүүд!

Өөрынгөө үүргэнүүдые дүүргэжэ, Центральна шалгалтын комисси жэлдээ хоёр дахин КПСС-эй бюджедэй зүбөөр дүүргэлтые шалгадаг, гэшүүнэй түлбэринүүдые түлэхэ ба тэрэниие тоолохо байдалые шэнжэлдэг байгаа. Эдэ шалгалтануудай дүнгүүд түбэй партийна хэблэлнүүдтэ ходо-ходо толилогдожо байгаа.

Үнгэрэгшэ жэлнүүдтэ партийна бюджедтэ ороһон олзо оршонууд саг үргэлжэ ургажа байгаа. 1989 ондо тэрэ 2 миллиард 695,8 миллион түхэриг болоо, энэнь КПСС-эй XXVII съездын урда тээхидэ орходоо 25 шахуу процентээр ехэ байгаа. Тэдэнэй тоодо партиин гэшүүнэй түлбэри 30 процент ехээр ороо. Харин хэблэлэй ажал ябуулгаһаа ороһон олзо оршонууд 17,4 процентээр дээшэлээ.

Гэшүүнэй түлбэринүүдые түлэлгын байдалые шэнжэлгэдэ тогтохомни. Коммунистнуудай диилэнхи олониинь саг болзортоо, бүрин дүүрэнээр гэшүүнэй түлбэринүүдые түлэдэг байгаа. 1989 ондо партиин бюджедтэ 1 миллиард 578,5 миллион түхэриг гэшүүнэй түлбэри ороһон байна, энэнь хараалагдаһанһаа ехэ. Гэшүүнэй түлбэринүүдэй ехэ болоһон ушар арадай ажахыда салин хүлһэнэй дээшэлһэнэй ашаар хангагдаа. Ганса иигэжэ хэлэхэдэ буруу болохо байна. Гэшүүнэй түлбэриие түлэхэ хэрэгтэ илангаяа һүүлэй үедэ шэнэ таарамжагүй үзэгдэлнүүд ушардаг болонхой.

Партиин гэшүүнэй түлбэриие саг болзортонь түлэдэггүй ушарнуудһаа эхилхэмни. Хэрбээ 1985 оной IV кварталда КПСС-эй XXVII съездын урдахана саг болзортоо гэшүүнэй түлбэри түлэдэггүй коммунистнууд парти доторнай 31 мянган байһан һаа, үнгэрэгшэ жэлэй IV кварталда тэрэнэй тоо 279 мянга болоо, ондоогоор хэлэхэдэ, 9 дахин олон болоһон байна. Харин байгша оной апрелиин 1-нэй байдалаар тэдэнэй тоо 670 мянган болоһон байха юм.

Олоһон бүхы салин хүлһэнһөө гэшүүнэй түлбэри түлэдэггүй партиин гэшүүдэй тоо 1985 онойхидо орходоо 1,5 дахин олошороо. Үнгэрэгшэ жэлдэ шалгагдаһан гурбадахи парторганизаци бүхэндэ дутуу түлэһэн ушарнууд партиин 663 мянган гэшүүндэ элирүүлэгдэһэн байна. Энэмнай КПСС-эй бүхы гэшүүдэй 3,7 процент болоно. Дутуу түлэһэн мүнгэнэйнь тоо эрид дээшэлээ (гурба миллион түхэриг).

Гэшүүнэй түлбэри үгэнгүй үри зээлидэ ороһон, дутуу түлэһэн партиин гэшүүдэй тоогой һүүлэй үедэ иигэжэ олошорһониинь һанаа зобоонгүй байжа болохогүй байна. Центральна шалгалтын комисси тодорхой хэмжээнүүдые абахын шухала байһан тухай нэгэнтэ бэшэ анхарал хандуулһан байгаа. Манай үүсхэлээр КПСС-эй ЦК-гай Таһагуудтай хамта шалгалта үнгэргэгдөөд, тэрэнэй дүнгүүдээр «Чечено-Ингушска областной парторганизацида гэшүүнэй түлбэринүүдые түлэлгэдэ бии байһан ехэ дутагдалнууд тухай» КПСС-эй ЦК-гай тогтоол абтаһан байгаа. Теэд тэрэнэй партийна комитедүүдэй ёһотой анхарал хандуулжа, тодорхой эмхидхэхы үүргэеэ дүүргээгүйнь харамтай. Олонхи партийна организацинуудта гэшүүнэй түлбэринүүдые түлэхэ асуудалнуудта урданайхидаал адли ёһотой анхарал хандуулагданагүй. Коммунистнуудай Уставаар хараалагдаһан эрилтэнүүдые эбдэһэн ушар ямаршье хойшолонгүй орхигдодог байха юм.

Партиин гэшүүнэй түлбэри түлэхэ хэрэгтэ ушардаг дутагдалнууд парти доторхи журамай хараа байса доошолһые, КПСС-эй Уставай эрилтэнүүдтэ хайхарамжагүйгөөр хандадаг болоһые, боложо байһан үйлэ хэрэгүүдэй үмэнэ коммунистнуудай болон партийна комитедүүдэй зарим тэды түдэгэсэһые гэршэлнэ. Мүнөө үедэ КПСС-ые зүбөөр, эрид шангаар шүүмжэлэлгэтэй хамта нэгэнтэ бэшэ бүдүүлигээр хандаха, бүхы партиин түүхые ба ажал ябуулгын нэрэ хүндые унагааха һэдэлгэнүүд хэгдэнэ. Иимэ оршон байдалда зарим коммунистнууд тодорхой шэглэлээ алдажа, партиин хараалһан зорилгонуудта этигэхэеэ болижо, эмхидхэлэй болон үзэл сурталай талаар тэрээнһээ холодожо захална.

Һүүлэй үедэ үшөө муу юумэнүүд тодорон харагдажа эхилбэ. Зарим партийна организацинууд, гол түлэб эхин, мүн городской болон районно партийна организацинууд суглуулагдаһан партийна түлбэриингөө зарим хубиинь гү, али бүгэдыень партийна комитедүүдэй счёдто оруулхагүйбди гэжэ мэдүүлнэ. Тиихэдээ гол түлэб КПСС-эй ЦК-да хандажа, элдэб эрилтэнүүдые табиһан байха юм.

Партийна зургаануудта хүсэ хэрэглэжэ нүлөө үзүүлхэ һэдэлгэнүүд, эли тодо һандаргахы шэглэлтэй ажал ябуулганууд эдэл болоно гэжэ КПСС-эй Центральна шалгалтын комисси тоолоно. Бүхэли партийна организацинуудай КПСС-эй Уставай эрилтэнүүдые хазагайруулжа байхадань, энээниие юрын, тоохоор бэшэ үйлэ хэрэг гэжэ хэлэхэ аргагүй байнабди. Иимэ баримтанууд партийна комитедүүдэй, тэрэ тоодо КПСС-эй ЦК-гай зүгһөө саг соогоо сэгнэлтэ абаагүй гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Иимэ ябадал алдуу болоно гээд тоолонобди. Юрын адаглагша болохо, юуншье болоогүй гээд харуулха һэдэлгэ партийна зургаануудай нэрэ хүндые унагаагаа, юушье хэжэ болохоор гэһэн һанамжа бии болгоо.

Үшөө нэгэ юумэн тухай. Бүхэсоюзна партийна XIX конференци дээрэ оруулагдаһан дурадхалнуудые хараадаа абажа, орожо байһан гэшүүнэй түлбэриин 3 процентые 1989 онһоо эхилжэ, партийна эхин организацинуудта КПСС-эй бюджедһээ үгэдэг болохо гэжэ шиидхэгдэһэн байгаа. Тиигэжэ 1989 ондо энэ зорилгоор 39,7 миллион түхэриг һомологдоо һэн. Энэ жэлэй турша соо партийна эхин организацинууд 27,8 миллион түхэриг гаргашалһан байна. Эндэ элдэб шалтагаанууд бии. Зарим партийна комитедүүд эхин парторганизацинуудта энэ мүнгэн зөөри хубаарилжа үгэхэ хэрэгые удаарууллаа, нүгөө зариманиинь энэ мүнгэн зөөриие хэрэглэлгын гурим тухай заабаринуудые саг соогоо абаагүй гэхэ мэтэ.

Иигэжэ 12 миллион шахуу хэрэглэгдээгүй мүнгэн зөөри эхин парторганизацинуудта үлөөд байна. Мүнөө үедэ хүсэндөө ороод байһан гуримай ёһоор 40 миллион түхэриг эхин парторганизацинуудай кассада орохо. Энэ мүнгэн зөөриие хадагалалга, бүридхэлгэ болон гаргашалга наринаар хинагдаха ёһотой. Гадна энэ мүнгэн зөөриин хайшаа байдалтай байһан тухай саг үргэлжын болон үнэн зүб мэдээсэл коммунистнуудта дуулгагдажа байха зэргэтэй.

Эхин парторганизацинуудай бэеэ даһан байдалые улам үргэдхэхэ шухала байһанһаа уламжалан, хэрэгтэй болоходонь өөһэдынгөө шалгалтын комиссинуудые һунгаха эрхэ олгохо тухай Уставай проектын заабаринуудые бүримүһэн дэмжэнэбди.

КПСС-эй бюджедэй олзо оршын гол түлэб абтадаг газарынь гэхэдэ, партийна зургаанудай хэблэлнүүдэй олзоһоо ородог мүнгэн зөөри болоно. Бүгэдэ партийна зөөри болохо 114 хэблэлнүүд түбэй болон нютагай партийна зургаануудай мэдэлдэ байна. Тэдэнэй 111-ниинь союзна республикануудай компартинуудай ЦК-нуудай, партиин крайкомуудай болон обкомуудай мэдэлдэ үгтэнхэй. Өөһэдынгөө партийна организацинуудай бюджедтэ эдэ хэблэлнүүд нёдондо 346 миллион түхэриг оруулаа.

Партиин хэблэлэй-полиграфическа үндэһэ һуурие хүгжөөхэ хэрэгтэ һомологдоһон партийна мүнгэн зөөриин хэр ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэгдэжэ байһаниие КПСС-эй Центральна шалгалтын комисси ходо шалгана, партийна хэблэлнүүдэй үйлэдбэриин болон финансово-ажахын ажал ябуулгые хинана.

Та бүгэдэнэй мэдэһээр, КПСС-эй ЦК-гай Хэрэгүүдые эрхилдэг управлениин партийна хэблэлнүүдэй үйлэдбэриин таһагай болон зарим хэблэлнүүдэй ажал ябуулгада дутуу дунданууд бии гээд КПСС-эй XXVIII съезд дээрэ Центральна шалгалтын комисси элидхээ һэн. Үнгэрһэн үе соо олон дутуу дунданууд усадхагдаа.

Тиигэбэ яабашье КПСС-эй ЦРК-гай март—апрель һаранууд соо үнгэргэһэн шалгалтын үедэ горитой дутуу дунданууд элирүүлэгдэбэ.

Капитальна һомололгонууд дан олон газарта хубаагдана, зарим объектнүүдые барилгын болзорнууд удаарууллагдана, дүүргэгдээгүй барилгын хэмжээн горитойгоор ургана. Гаргашаяа дан удаан саг соо тэхэрюулхэ, экономическа багахан ашаг үрэтэй, үнгэрхэдөө олзо асархагүй газетнэ үйлэдбэринүүдые зохёолго болон барилга үргэлжэлһөөр байгаа. Жэшээлхэдэ, 1986—1988 онуудта ашаглалгада оруулагдаһан партиин Гомельско обкомой болон Красноярска крайкомой газетнэ комплекснууд 1989 оной турша соо 780 мянган түхэригэй гарза асараа. Урданайхи мэтэ шэнэ үйлэдбэринүүдэй хүсэ шадалые ашаглалгын болзорнууд айхабтар ехээр һунаагдана, тиигэжэ нормативһаа 2—3 дахин ута болгогдоно.

[Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта].

КПСС-эй ЦЕНТРАЛЬНА ШАЛГАЛТЫН КОМИССИИН ТООСОО

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Үдэр үдэрэй хэблэлэй продукци, ном болон плакадуудые саг соонь гаргаха ябадалые зарим хэблэлнүүд хангажа шаданагүй. Тэдэнэй гаргаһан зүйлнүүд соонь мүнөө сагай олон шухала асуудалнууд харуулагданагүй. Зарим хэблэлнүүдэй продукци, жэшээлхэдэ, Азербайджанай, Таджикистанай Компартинуудай ЦК-нуудай, партиин Дагестанай обкомой хэблэлнүүдэй продукци полиграфическа талаһаа муу шанартай байна, заримандань үйлэдбэриин бэшэ гаргашанууд хэгдэнэ, ажалай түлбэриин жасануудые хэрэглэхэ талаар хазагайралтанууд ушарна, эд бараанай-материальна нөөсэнүүдэй нормативһаа үлүү байха ушарнууд үзэгдэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай Политиздат болон «Плакат» («Панорама») хэблэлнүүдэй үйлэдбэриин ба финансово-ажахын ажал ябуулгые шалгахадамнай, нилээд олон дутуу дунданууд элирүүлэгдэһэн байха юм. Манай шалгалтын дүнгөөр КПСС-эй ЦК таарамжатай тогтоол баталан абаа. Хэблэлнүүдэй коллективүүдтэй болон партийна организацинуудтай хамта ушарһан байдалые һайн тээшэнь хубилгаха талаар бүтэмжэтэй хэмжээнүүд абтаһан байна. Эдэ хэблэлнүүдэй гаргажа байдаг продукциин мүнөө сагай «амин» эрид дээшэлээ, тематикань горитойгоор хубилаа, харин Политиздадай олзо оршонь һүүлэй гурбан жэл соо нилээн дээшэлээ.

Нүхэдүүд!

Партийна бюджедэй мүнгэн зөөри гаргашалалгын юрэнхы хэмжээн 1989 ондо 2 миллиард 273,2 миллион түхэриг болоо.

Партиин, тэрэнэй зургаануудай, эмхинүүдэй болон предприятинуудай ажал ябуулгые, материально-техническэ үндэһэ һууриинь хүгжөөлгэдэ 1 миллиард 768,3 миллион түхэриг гаргашалагдаа һэн. Бүхы талаарнь абаад харахада, нютагай партийна организацинуудай хэрэглэмжэдэ партийна бюджедэй 89 процентнь, тэрэ тоодо партийна эхин организацинуудай хэрэглэмжэдэ 23 процентнь гаргашалагдаһан байна гээшэ.

КПСС-эй ЦК-гай аппарадта зорюулагдажа, 32,9 миллион түхэриг гэхэ гү, али бюджедэй 1,9 процентнь гаргашалагдаһан болоно. Түбэй партийна эмхинүүдтэ, тэрэ тоодо Ниитын эрдэмүүдэй академидэ, Марксизм-ленинизмын институдта В. И. Ленинэй Түбэй музейдэ, мүн амаралтын байшангуудта болон ажахынуудта зорюулагдажа, 44 миллион түхэриг гэхэ гү, али бюджедэй 2,5 процентнь гаргашалагдаа. Гаргашалхы хубиин нэгэшье шэглэлээр үлүү мүнгэн гаргашалагдаагүй гэжэ элирүүлэгдэбэ.

КПСС-эй ЦК-гай шиидхэбэринүүдтэй зохилдуулагдаһан, мүнгэ багаар абадаг зоной пенсиие дээшэлүүлхэ, Армянска ССР-тэ болоһон газарай хүдэлэлгын хойшолонгуудые усадхаха талаар материальна болон финансова туһаламжа үзүүлхэ хэрэгтэ 505 миллион түхэриг үгтөө һэн. Энэ хэрэгые зүб, һайн һайхан хэрэг гэжэ Центральна шалгалтын комисси тоолоно. Тиигэбэшье бүхы партиин аша туһада хабаатай иимэ асуудалнуудые олоной зүбшэн хэлсэлгэтэйгээр, партийна организацинуудтай уридшалан үргэнөөр хэлсэжэ шиидхэхэ хэрэгтэй ааб даа.

Партийна пропагандада, кадрнуудые бэлдэлгэдэ, автомобильна транспорт хангалгада, барилгада болон партийна зургаанудай, эмхинүүдэй болон хэблэлнүүдэй байшангуудые заһабарилгада, эмшэлэлгын хэмжээ ябуулгануудта һомологдоһон партийна бюджедэй мүнгэн зөөриин хэр зэргээр гаргашалагдадаг байһаниие шалгаха талаар хүдэлмэри КПСС-эй Центральна шалгалтын комисси болон нютаг нютагай шалгалтын комиссинууд һүүлэй жэлнүүдтэ ябуулһан байха юм. Партийна бюджедһээ энэ талаар һомологдоһон мүнгэн зөөри гол түлэб хараалагдаһан ёһоороо гаргашалагдана гэжэ элирүүлэгдээ.

Тэрэл зуура шалгалтын үедэ горитой дутуу дунданууд тодоруулагдаба. Партийна пропагандада болон кадрнуудые бэлдэлгэдэ һомологдоһон мүнгэн зөөри хангалтагүйгөөр болон таарамжагүйгөөр гаргашалагдана. Тэндэ ехэ һонин байдал тогтоо. Юуб гэхэдэ, нэгэ талаһаань абаад харахада, мүнөөнэй эрхэ байдалда айхабтар шухала болоод байһан партийна хүдэлмэриин эдэ шэглэлнүүдээр нилээн бага мүнгэн зөөри—партийна бюджедэй гаргашанудай оройдоо 8,5 процентнь үгтэнэ гээшэ. Нүгөө талаһаань абаад харахада, энээн тухай ЦРК нэгэтэ бэшэ заадаг һэн, зарим партийна организацинууд энэ мүнгэн зөөриингөө 40-өөд шахуу процентыень хэрэглэнэгүй.

Тиигэн гэһээ Политическэ гэгээрэлэй олонхи байшангууд, марксизм-ленинизмын университедүүд, партийна болон совет хүдэлмэрилэгшэдэй мэргэжэл дээшэлүүлгын курсанууд һургалгын болон пропагандын мүнөө сагай техническэ хэрэгсэлнүүдээр муугаар хангагданхай, һуралсалай болон методическа литература эндэ ехээр дуталдана гэхэ мэтэ. Энэ асуудалай үшөө нэгэ талань гэхэдэ, ашаг үрэ болоно. Жэл бүхэндэ хэдэн зуун мянган пропагандистнууд, үзэл сурталай хүдэлмэрилэгшэд бэлдэгдэнэ. Зүгөөр партиин ажабайдалда ушарһан хүндэ хүшэр мүнөөнэй сагта тэдэнэй нүлөөн һулаар мэдэрэгдэнэ.

Партийна пропагандада, политическэ һуралсалда болон кадрнуудые бэлдэлгэдэ, тэрэ тоодо партиин һуралсалай дээдэ эмхи зургаанудта, урданайхиһаа тад ондоогоор, шэнээр хандаха хэрэгтэй. Мүнөө дээрээ энэ талаар һомологдоһон мүнгэн зөөриие хэрэглэлгэ ашаг үрэ багатай байна.

Партиин материально-техническэ үндэһэ һуури хүгжөөхэ хэрэгтэ һомологдоһон горитой мүнгэн зөөриин хэр зэргээр гаргашалагдажа байһаниие шалгалтын дүнгүүд тухай богонихоноор тогтохо һанаатайб. Онсолходо, партийна зургаанудай, эмхинүүдэй болон хэблэлнүүдэй байшангуудые барилгада, тэдэниие заһабарилгада, автомобильна транспорт хангалгада 1989 ондо 475,5 миллион түхэриг гаргашалагдаһан байна.

КПСС-эй ЦК-гай Хэрэгүүдые эрхилдэг управлени болон нютагай партийна комитедүүд автотранспорт хэрэглэлгые гүримшүүлхэ талаар хэмжээнүүдые абадаг байгаа гэжэ манай шалгалта тодоруулаа. Нютагай партийна комитедүүдтэ бии байһан хүнгэн автомобильнуудай тоо 850-яар үсөөрүүлэгдэ, КПСС-эй ЦК-гай Хэрэгүүдые эрхилдэг управлениин транспортна частьда 15 процентээр (хүнгэн 30 автомашина) хороогдоо. Автомашинануудые хэрэглэлгые хинаха ябадал шангадхагдаа.

Тэрэл зуура автотранспорт хангалгада гаргашалагдадаг мүнгэн зөөри бага болгогдоногүй. Түбтэшье, нютагуудташье автомашинануудые хэрэглэлгын ашаг үрые дээшэлүүлжэ, түлэгдэмэл хангалга үзүүлжэ олзо олохо арга боломжонууд дүүрэнээр хэрэглэгдэнэгүй. Тиимэһээ конвейерэй аргаар автомашинануудые хангаха, ЦК-гай Хэрэгүүдые эрхилдэг управлениин транспортна частьда ажахын тооһоо нэбтэрүүлхэ, бии байгаа автомашинанудай заримыень хямда гаргашатай маркануудаар һэлгэхэ асуудал хаража үзэхэ дурадхал ЦРК оруулаа.

Юрэнхы дээрэнь хэлэхэдэ, ажахын гаргашанууд (транспорт болон гэр байра хангалга, харуул болон бусад) партийна бюджедэй горитой хуби болоно, тон удаанаар хямдаруулагдана.

КПСС-эй урдахи съезд дээрэ хэлэгдэһэн капитальна барилгада бии байһан дутуу дунданууд тухай Центральна шалгалтын комиссиин ажаглалтануудые хараада абажа, эдэ дутуу дунданууды зайсуулха талаар партиин Центральна Комитет годорхой хэмжээнүүдые абаһан байна. Онсолходо, Москвада «Октябрьская» гостиницын, Крымдэ «Южный» санаториин барилгада үлүү ехэ гаргаша хэгдээ гэжэ тэмдэглэгдэһэн байгаа. Энэ шүүмжэлэлэй мүрөөр барилгын асуудалнуудта эмхи гүрим тогтоохо зорилготой тусхай шиидхэбэринүүд абтаһан юм. Нэгэ доро баригдажа байһан объектнүүдэй тоо үсөөрүүлэгдэ, тэдэниие барилгын болзор богони болгогдоо, үнэтэй сэнтэй материалнуудые болон түхеэрэлгэнүүдые хэрэглэлгэ хоригдоо.

1989—1990 онуудай барилгын программаһаа 163 миллион түхэригэй хэмжээнэй захиргаанай 234 байшангуудые барилга гаргагдаа. Байгша ондо оройдоол 34 объект баригдана. 1986 онойхидо орходоо энэ долоо дахин үсөөн юм.

Тиигэбэ ябашье капитальна барилгада һомологдоһон бюджедэй мүнгэн зөөри гаргашалагда дутуу дунданууд ушарһан зандаа. Мүнөө сагта онсо хэрэгтэй бэшэ объектнүүдые барюулха гэжэ нютагай олон партийна комитедүүд ехэ оролдолго гаргаа. Тиихэдэнь КПСС-эй ЦК-да иимэ гүйлтанүүдые хаража үзэхэдөө, залан шууд байжа мүн лэ шадаагүй.

Һүүлэй гурбан жэл соо 134 объект болзор соогоо ашаглалгада оруулагдаагүй. Дүүргэгдээгүй барилгын хэмжээн 28 процентээр ургаа. Магаданска, Ростовско, Шэтын, Ташаузска, Чарджоуска областьнуудта удаан саг соо баригдажа байһан партийна объектнүүд бии юм.

Үнгэрэгдэһэн шалгалтын дүнгүүдые зүбшэн хэлсэжэ үзөөд, дүүргэгдээгүй барилгын хэмжээ хороохо, проектно-сметнэ документациин шанар хинаха ябадал шангадхаха, КПСС-эй ЦК-гай Хэрэгүүдые эрхилдэг управлениин подразделенинүүдэй бултадаа нэгэ ажал хэхэ ябадалыень зайсуулха, партийна мүнгэн зөөри хэрэглэжэ баригдаһан зарим байшангуудые түлбэригүйгөөр ондоо тээшэнь дамжуулжа болохо гэжэ Центральна шалгалтын комиссиин бюро заан байна.

Энэ һүүлшын заабариие тодорхойлхо хэрэгтэй. Партиин эд зөөри болохо 250 ашаглагдажа байһан, шэнэ болон баригдажа байһан захиргаанай байшангуудые, ажахын объектнүүдые нютагай Советүүдтэ болон бусад зургаануудта партийна комитедүүд дамжуулжа үгөө һэн. 107 миллион түхэригэй хэмжээнэй 200 байшангууд түлбэригүйгөөр үгтэнхэй.

Саашадаа юун болооб? Дамжуулагдажа үгтэһэн байшангуудай зариманиинь түрүүн тодорхойлогдоһонойнгоо ёһоор мүнөө хэрэглэгдэнэгүй, байшангуудай зарим хубинь удаан саг соо ашаглагданагүй. Юуб гэхэдэ, тэдэниие һэльбэн шэнэлхэдэ горитой мүнгэн зөөри хэрэгтэй ха юм. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, энэ хэмжээн һайнаар бодомжологдоогүй байжа, ашаг үрэ багатай гэжэ элирээ.

КПСС-эй эд зөөри хубаахые хүсэдэг партиин зарим гэшүүдэй хүсэл эрмэлзэлдэ өөрынгөө хандалга элирхэйлхэ гээшые уялгата гэжэ Центральна шалгалтын комисси тоолоно. Юридическэ талаһаань хаража үзөө һаа, иимэ эрилтэнүүд үндэһэ баримтагүй, ухаан бодолгүй байна бшуу.

Партиин материальна үндэһэ һуури хэдэн үеын коммунистнуудай ажалаар байгуулагдаһан гээшэ. КПСС-һээ таһаран гараха гэжэ хүсэһэн хүнүүдэй иимэ эрхэтэй байһаниинь эли ааб даа. Тиигэбэшье КПСС-һээ гараһан хүн бүхэн хамтын эд зөөриһөө өөрынгөө хубитые эрихэ эрхэтэй гэһэн бодомжотой зүбшэжэ болохогүй. Парти хадаа акционерно бүлгэм бэшэ ха юм.

Нүхэдүүд! Тоосоото үе соо Центральна шалгалтын комисси хэрэгүүдые хаража үзэлгын тогтоогдоһон гүримые сахилга, ажалшадай бэшэгүүд, мэдүүлгэнүүд болон гомдолнуудые хаража үзэхэ хүдэлмэри КПСС-эй ЦК-гай Соёлой таһагта, Гүрэнэй — хуули ёһоной ба Аграрна таһагуудта, справочна-приёмнодо, мүн тэрэшэлэн «Советская Россия» газетын, «Коммунист», «Партийна ажабайдал», «Агитатор» журналнуудай редакцинуудта шалгаһан байха юм.

Хэрэгүүдые хаража үзэлгэ, ородог материалнууд дээрэ хүдэлэлгэ ба документнүүдые бэлдэлгэ гол түлэб эрилтэнүүдтэ харюусана гэжэ тобшолол хэхэ арга тэдэнэй дүнгүүд олгоно.

Шалгалтын үедэ ЦРК-гай гэшүүд элишэлгэдэһэн дутуу дунданууд усадхаха ба документнүүдтэй хэгдэдэг хүдэлмэри һайжаруулха талаар тодорхой ажаглалтанууд ба дурадхалнуудые хэлэһэн байна. Партиие хубилган шэнэдхэлгын, аппарадай үсөөн болоожо ба тэрэнэй уялгануудай хубилжа байһан эрхэ байдалда партиин Центральна Комитет тоо бүридхэлэй, мэдээсэлнүүдые хаража үзэлгын ба шэнжэлэлгын мүнөөнэй онол аргануудые нэбтэрүүлгэдэ бүри ехэ анхарал хандуулха, компьютерно техникэ үргэнөөр хэрэглэхэ байгаа гэжэ тоологдоно.

Мүнөө ажалшадай бэшэгүүдтэй, мэдүүлгэнүүдтэй, гомдолнуудтай хэгдэдэг хүдэлмэри тухай хэлэхэм.

Партиин XXVII ба XXVIII съезднүүдэй хоорондохи үедэ КПСС-эй ЦК-да ороһон бэшэгүүдэй ниитэ тоо бүхыдөө бага болоогүй, 4 миллион шахуу болоһон байха. КПСС-эй ЦК-гай справочна-приёмнодо жэл бүри дунда зэргээр 33 мянган хүн хүлеэн абтадаг байгаа. Центральна Комитедтэ ородог бэшэгүүдэй тоо һүүлэй үедэ горитойгоор хороо. Урда жэлнүүдэй дунда зэргын хэмжээнһээ тэдэмнай 1989 ондо хоёр дахин үсөөн байгаа, КПСС-эй ЦК-гай справочно-приёмнодо хандалгын тоошье баһал бага болоо.

КПСС-эй ЦК-да коммунистнууд болон партийнабэшэ хүнүүдэй хандалгын онсо шэнжэ гэхэдэ, тэдэнэй удхын улам бүри политикада хабаатай болоожо байһан ушар болоно. Общественэ али болохоор шэнэлхэ гэһэн партиин хараа шугамые ажалшадай дэмжэжэ байһан тухай, КПСС-эй нэрэ хүндые бэхижүүлхэ гэжэ тэдэнэй оролдожо байһан тухай олон бэшэгүүд гэршэлжэ үгэнэ.

Энээнтэй хамта орон соохи политическэ ба социально-экономическа оршон байдалай муудалгаар, нацинууд хоорондын харилсаануудай һүжэрэлгөөр, общество доторхи түгшүүрилтэ байдалай үргэдэжэ байһаар ехэтэ һанаагаа зобожо байһан ябадал тэдээн дотор элирхэйлэгдэнэ. Нютагуудта тэдэнэй гүйлтануудта анхаралгүйгөөр хандалгада, удаан саг соо шиидхээгүй ба албан хойрог ябадал гаргаһандань хүнүүдэй гомдоһон олон бэшэг ородог байна. Хэрбээ богонёор хэлэхэ болоо һаа, бэшэгүүд соо орон дотор бии байгаа элдэб ондоо асуудалнууд болон һанал бодолнууд бултадаа элирхэйлэгдэдэг байна бшуу.

ЦК-да, тэрэнэй түбэй эмхи зургаануудта, хэблэлэй органуудта бэшэгүүдтэй хэгдэдэг хүдэлмэриин байдал сэгнэхэдээ, ажалшадай бэшэмэл ба аман үгын хандалгануудые саг соонь, аша үрэтэйгөөр хаража үзэлгэ бүхыдөө хангагдадаг байна гэжэ КПСС-эй Центральна шалгалтын комисси тоолоно.

Центральна Комитедэй Пленумүүдтэ материалнуудые бэлдэлгэдэ, КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой ба Секретариадай, комиссинуудай ба таһагуудай үдэр бүриин хүдэлмэридэ эдэ бэшэгүүд үргэнөөр хэрэглэгдэдэг байгаа. Тэдээн дотор хэлэгдэһэн дурадхалнууд ба хүсэлэнгүүд партиин XXVIII съездэ КПСС-эй ЦК-гай Платформын ба Уставай проектнүүд дотор хараада абтаһан байха юм.

КПСС-эй ЦК-гай Юрэнхы ба бусад таһагууд ажалшадай хандалгануудые шэнжэлһэнэй, согсолһоной үндэһөөр тематическа ба шэнжэлэлэй бэшэгүүдые, мэдээсэлнүүдые бэлдэдэ, партиин хүтэлбэридэ эльгээдэг байна.

Центральна шалгалтын комиссиин дурадхал хараада абажа, КПСС-эй ЦК-гай шиидхэбэреэр байгша оной февраль һараһаа справочно-приёмнодо КПСС-эй ЦК-гай гэшүүд болон гэшүүндэ кандидадууд эрхэтэдтэй саг үргэлжэ уулзадаг болоһон байна. 1990 оной июниин нэгэнэй байдалаар, тэрээндэ ЦК-гай 84 гэшүүн, гэшүүндэ кандидат хабаадажа, 800 коммунист болон партийнабэшэ хүнүүдые хүлеэн абаһан байна. КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүд, гэшүүндэ кандидадууд, секретарьнар ажалшадые хүлеэн абадаг байгаа.

Гэхэтэй хамта ажалшадай хандалгануудтай ябуулагдадаг хүдэлмэридэ үшөөл бага бэшэ дутуу дунданууд үзэгдэнэ. Тиихэдээ энэмнай зарим алдуу эндүүнүүдһээ бэшэ, жэшээнь, аппарадай хүдэлмэрилэгшэдэй хэн нэгэнэй журамгүй гү, али эмхигүй байһанһаа болодог бэшэ, харин ондоо шалтагаануудаар тайлбарилагдадаг байха юм.

КПСС-эй ЦК-да хандагшадай олонхинь нютагай зургаанудай, түбэй министерствэнүүд, албан зургаанууд болон эмхинүүдэй ажал ябуулгые заһаруулхыень гүйдаг, тодорхой, хубиин бэрхэшээлнүүд болон асуудалнуудые (гэр байраар хангалга, ажалай арсалдаанууд, сүүдүүдэй болон захиргаанай зургаанудай шиидхэбэринүүд гэхэ мэтэ) шиидхэлгэдэ туһа хүргэхэ байха гэжэ найдадаг байна бшуу.

Тэдэ бэшэгүүдэй ба хандалгануудай ехэнхи хубинь КПСС-эй ЦК-да сэхэ хаража үзэгдэхэ аргагүй байдаг, тиимэһээ энэ гү, али тэрэ асуудалнуудые шиидхэлгын тэдэнэй мэдэлдэ байдаг нютагай партийна ба совет зургаануудта, министерство болон албан зургаануудта эльгээдэг байна гээшэ.

Бэшэгүүдэй олон авторнууд тэдэнэй хандаһан КПСС-эй ЦК-һаа бэшэ, харин эдэ зургаануудһаа харюу абахадаа, сэдьхэлээ ханаагүйгөө, гомдожо байһанаа мэдүүлдэг байна бшуу. Олон ушарта энэмнай юунһээ эхитэйб гэхэдэ, тэдэнэй бэшэгүүдые хаража үзэхэ гүйлтатайгаар зохихо зургаанудта эльгээһэн тухайгаа ЦК авторнуудтань дуулгадаггүй байна ха юм.

Мүн бусадшье дутуу дунданууд бии. Гомдолнууд ба мэдүүлгэнүүдые шиидхэхэдээ, халирхайгаар хандаха ушарнууд үзэгдэнэ, тиигэжэ дахин хандаха ябадал гарана, бэшэгүүдые хаража үзэхэ талаар тогтоогдоһон болзор хазагайруулагдана гэхэ мэтэ.

Манай һанамжаар, Центральна Комитедтэ бэшэгүүдтэй хэгдэдэг хүдэлмэриие эмхидхэлгэ хадаа энэ талаар бии байгаа хуули ёһоной актнуудта бүрин гүйсэдөөр таарадаг байхаар тогтоогдохо ёһотой.

Нүхэдүүд!

Парти дотор шалгалтын хүдэлмэриие эдэбхижүүлгэдэ али болохоор туһа хүргэхэ гэжэ Центральна шалгалтын комисси оролдодог байгаа. ЦРК-гай гэшүүд партийна организацинуудта ревкомиссинуудай ажал ябуулгатай сэхэ танилсадаг, тодорхой һанамжа болон дурадхалнуудые хэлэдэг байгаа. Республиканска, хизаарай болон областной парторганизацинуудай шалгалтын 30 шахуу комиссинуудай хүдэлмэри шэнжэлэгдэһэн юм.

Саг үргэлжэ, жэл бүхэндэ хоёр дахин, Центральна шалгалтын комисси республиканска, хизаарай болон областной партийна организацинуудай ревкомиссинуудай актнуудые шэнжэлдэг юм. Согсолхы мэдээнүүд КПСС-эй ЦК-дашье, мүн тэрэшэлэн өөрынгөө хүдэлмэридэ тэдэниие шалгалтын комиссинуудай хараада абахын тула нютагай партийна организацинуудта эльгээгдэдэг байгаа бшуу.

Методическа туһаламжын түхэлнүүдэй нэгэн гэхэдэ, республиканска, хизаарай болон областной партийна организацинуудай ревкомиссинуудай түрүүлэгшэнэрэй һуралсал болодог байна. Бүхэсоюзна хоёр семинар үнгэргэгдөө. Тэдэ 1986, 1989 онуудта КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи. Ниитын эрдэмэй академиин үндэһэ һуури дээрэ КПСС-эй ЦК-гаар, ЦРК-гаар эмхидхэгдэһэн, үнгэргэгдэһэн байна. Эдэ семинарнуудай материалнууд амяараа брошюранууд болгогдожо хэблэгдээд, республиканска, хизаарай болон областной партийна организацинуудай шалгалтын комиссинуудта эльгээгдээ һэн.

Нүхэд делегадууд!

Тоосоото элидхэлэйнгээ түгэсхэлдэ үнгэрһэн хүдэлмэриин дүй дүршэлэй үндэһэн дээрэ мүндэлһэн зарим һанамжануудаа хэлэхыем зүбшөөгыт.

ЦРК-гай хүдэлмэриин шэнжэ ба эрхэ байдалые бүри гүйсэд дүүрэнээр ойлгохын тула удадахи эрхэ нүхэсэлнүүдые хараада абаха хэрэгтэй. Нэгэдэхеэр, шалгалтын ба ревизиин дүнгүүдээр өөһэдынгөө уялгалхы шиидхэбэри абаха эрхэгүй Центральна шалгалтын комисси байдаг гээшэ. Тэрэ зохихо материалнуудые өөһэдынгөө һанамжа ба дурадхалнуудтайгаар КПСС-эй ЦК-да миин лэ эльгээдэг байна ха юм.

Хоёрдохёор, тусхай Дүримтэй зохилдуулан, Центральна шалгалтын комисси республиканска, хизаарай болон областной партийна организацинуудай шалгалтын комиссинуудай ажал ябуулгые ударидадаггүй байгаа. Шалгалтын хүдэлмэридэ бүхыдөө дээрэһээ доошоо мэдэлтэй байха гүрим үгы юм.

Гурбадахяар, парти доторхи шалгалтын бүхы хүдэлмэри имагтал ниитын һайн дуранай гүримаар үнгэргэгдэдэг байна. Гансал Центральна шалгалтын комисси табан харюусалгата хүдэлмэрилэгшэдһөө бүридэһэн аппарадтай байдаг юм.

Эсэстэнь, удхаараа шиидхэхы болодог һүүлшын эрхэ нүхэсэл тухай. Эндэ шалгалтын хүдэлмэридэ хандалга тухай, мүн тэрэшэлэн КПСС-эй ЦК-гай ба ЦРК-гай хоорондохи, партийна комитедүүдэй ба нютагай партийна организацинуудай шалгалтын комиссинуудай хоорондохи харилсаанууд тухай хэлэгдэнэ гээшэ. Манай һанахада, парти дотор олон жэлэй туршада шалгалтын хүдэлмэри тоохогүй, партийна журам бэхижүүлгэдэ, партийна бюджедэй мүнгэ зөөри бүри

гамтай зүбөөр хэр
рэнэй арга бол
сэгнэхэгүй ябадал
Шалгалтын ко
бүридүүлгэдэ үки
тонижоһон хандал
абаад үзээл. Тэрэ
дэ хүнүүдые д
шалгалтын комисс
дэлмэридэ бодото
баадаха арга боло
рэндэ бэлэдхэлтэй
хододоо хараада
байгаа.
Саашань, КПСС
эхилээд партийна
доодо тээнь байһа
комиссинуудай
үдэр бүриин хү
ёһотой анхарал х
байгаа гэжэ сэхэ
тэй. Энэ уялга ха
ЦК-гай 1986 онд
республиканска, х
ластной, городско
онно парторганиз
шалгалтын комисс
дүрим дотор бэшэ
Республиканска, х
лон областной
цинуудай ревком
түрүүлэгшэнэрэй
олонхинь иимэ һа
жэнэ, бидэ тэдэ
нэбди. Манай хам
тын дүнгүүдээр а
жигай республикан
на организацида ш
дэлмэриин бай
КПСС-эй ЦК-гай
торшье иимэ сэгн
дэһэн байха.
Эдэ бүгэдэн ту
дээ, ЦРК-гай хүдэл
һэдынь дутуу дун
гаагүй гэжэ съезд
хээ бидэ яашье
гүйбди. Центральн
комисси өөрынгөө
нуудта хододоо
залан сэхэ байгаа
бүхы бүридэлые з
дэлмэридэ элсүүлэ
гүй, ЦРК-гай гэшүү
партиин Централь
дэй Пленумүүд
дуулдадаг байгаа
Гэбэшье, энээнэй
та үзэгдэдэгтэл
дые гаргахадаа,
дааб, юун ёһотоор
юундэ бүхы нөөсэ
ломжонууд хэрэглэ
дагдаагүйб гэжэ
тодоор харана ха
Нүхэдүүд!
Түбэй хиналта-ша
комисси тухай дүри
зохёон табилгада
шалгалтын комисс
сэхэ хабадаһан,
дурадхалнуудые х
Шэнэ эрхэнүүдтэй
нуудтай, нэгэн нии
зургаание байгүү
шалгалтын хүдэлм
жээе дээшэлүүлхэ
хо, парти дотор
хүгжөөлгэдэ һайн н
хэ, тэрэнэй нэрэ х
жүүлгэдэ, дээшэлүү
хүргэхэ байха.
Хиналтын шэнэ
дые байгуулхадаа,
лан сэхээр, ондоог
гаһаа эхи абаха,
нэлхэ ябуулгануудай
хэтэй, аша туһатай х
гэжэ, ниитын нэгэл
жэ байһан, КПСС-эй
на Комитедэй полит
соон соо, манай съ
хёон найруулха
документнүүд соо
даһан ниитэ уг зор
мэлзэдэг хүнүүд
ниие тоолохо ёһото
дэндэ һанагдана.

БОДОТО БАЙДАЛАЙ ЭРИЛТЭ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

һаниинь түбэй түсэблэлгын зургаанудай ажал ябуулгын дутагдал болоно гэжэ Политбюрогой гэшүүн тоолоно. Иимэ ушар байдалда эгээн зүбшье шиидхэбэринүүдэй сэн буурадаг байна. Энээниие ойлгожо, гүримшүүлагдадаг дэлгүүртэ ороной экономикые шэлжэн оруулалгые хангаха хойшолуулашагүй бүлэг хэмжээнүүдые правительство мүнөө жэлэй июль-августда хараалха юм.

Политбюрогой гэшүүн һэн тула тус зургаанай баталан абаһан шиидхэбэринүүдэй, тэрэнэй бүхы ажал ябуулгын түлөө харюусалгые хубаалдаха байнаб гэжэ **В. И. Воротников** хэлэбэ. Хэдэн жэл соо Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ, удаань России Федерациин Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ байһан дээрэһээ Россида хабаатай ажал ябуулгын түлөө нэн түрүүн харюусаха болоноб гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

Мүнөөдэрэй хараа шугамаар зарим хэрэгүүдые хаража үзэхэ зуураа, алдуу эндүүнүүд гаргагдаһан байгаа гэжэ харангүй байжа болохогүй. Юундэ иимэ юумэн болооб гэбэл, зарим ушарнуудта хэрэг байдалые бүхы талаһаань шэнжэлжэ шадагдаагүй. Политическэ орёо хүшэр асуудалнуудта, экономическа ажабайдалда тохёолдоһон бэрхэшээлнүүдтэ түргөөр харюусахые оролдожо, заримдаа жэгдэ бэшээр хүдэлдэг байгаабди. Абтаһан шиидхэбэринүүд үндэһэ баримтагүй гэжэ ойлгоод, саг дары алдуугаа заһадаггүй байһамнай халагламаар.

Гэбэшье хүтэлбэрилэгшэд ехэ алдуу хээ гэһэн баталамжануудые В. И. Воротников дэмжээгүй. Хубилган шэнэдхэлгэ бүхы обществодо ехэ түлхисэ болоо гэжэ ажаглангүй байха гээшэ буруу. Компартиин зайлашагүй һандарха тухай хэлэдэг хүнүүдые зүбшөөнэгүйб, арадай политическэ найдамтай хүтэлбэрилэгшэ зандаа үлэхэ гэжэ этигэнэб гэжэ тэрэ мэдүүлээ.

Үгэ хэлэгшын һанамжаар, РСФСР-эй бэеэ даанхай байдалые бэхижүүлхэ гээшэ мүнөөнэй шатын гол асуудал болоно. Энэ асуудал гэнтэ бии болоогүй, теэд урда жэлнүүдтэ иимэ үргэн хэмжээтэйгээр хаража үзэгдэхэ аргагүй байгаа. Россин бэеэ даанхай байдалые бэхижүүлхэ гээшэ общественэ хүгжэлтын тон шухала асуудалнуудые шиидхэхэ арга мүн. Республикын гүрэнэй бэеэ даанхай байдал тухай РСФСР-эй Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд дээрэ баталан абтаһан деклараци соо Россин ба союзай нэгэ нэгэнһээ дулдыданги байха тухай бодол гол бодолнуудай нэгэниинь болоно гэжэ тэрэ һануулаа.

Съездын секретариадай хүтэлбэрилэгшэ **А. Н. Ильиндэ** үгэ үгтэнэ. Секретариадай дэргэдэ байгуулагдаһан мэдээсэлэй-методическа албанай туһаламжа делегадуудай анхаралда дурадхаба. Социологическа «Съезд» бүлэг баһал эмхидхэгдээ. Тэрэнэй үнгэргэһэн асуултануудай дүнгүүд тухай делегадуудта мэдээсэгдэжэ байха. Съездын нэрээр ерэһэн хандалганууд болон гүйлтанууд бүридхэлдэ абтажа, шэнжэлэгдэнэ. Делегадуудай ба съездын үрэ түгэсөөр хүдэлхын тула зохихо эрхэ байдал байгуулгада секретариат хүсэлэл оролдолгонуудаа элсүүлнэ гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

Коммунистнуудай хуралдаанай хүдэлмэриин түрүүшын хоёр үдэр президиумдэ айхабтар олон бэшэгүүд ороо. Тобшолон хэлэбэл, Иранда газарай хүдэлэлгэһөө хохидоһон хүнүүдтэ туһалхын тула съездэ хабаадагшадай дунда мүнгэ зөөри суглуулгые эмхидхэхэ гэһэн шухала дурадхал делегадууд **В. И. Куклин, В. П. Сенин** гэгшэдһээ ороһон байна. Энэ һайн һайхан уряа альга ташалгаар угтагдаһан байгаа.

Забһарлалгын һүүлээр түрүүлэгшээр һуугша **Н. А. Назарбаев** мандатна комиссиин түрүүлэгшэ **Ю. А. Манаенковта** үгэ үгэбэ. Съездэ һунгагдаһан 4683 делегадай этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые мандатна комисси шалгаад, үнэнтэ гэжэ тоолоо гэжэ элидхэлшэ хэлэбэ.

Союзна республиканудай Компартинуудай делегацинууд эды хүнүүдһээ бүридэнэ: Россин — 2574 хүн, Украинын—804, Казахстанай—207, Белоруссиин—171, Узбекистанай—162, Грузиин—98, Азербайджанай—97, Молдавиин—49, Армениин—48, Латвиин—41, Киргизэй—37, Таджикистанай—31, Туркмениин, Эстониин —тус тус 28, Литвагай—10 хүн. Москвагай партийна организацинуудые—278 хүн, Ленинградай областиин—147, Московско — 126, Донецкэ—87, Краснодарска хизаарай партийна организацинуудые 81 хүн түлөөлнэ.

Ниитын ажабайдалай бүхы гол һалбаринуудһаа, ажал ябуулгын эгээл элдэб участогуудһаа коммунистнууд съездын делегадуудаар һунгагданхай. Делегадуудай ниитэ тоогой 21,5 процентнь гэхэ гү, али 1005 хүн промышленностьда, барилгада, транспортда ба хэлхээ холбоондо хүдэлдэг. 483 делегат хүдөө ажахыда хүдэлдэг. 543 хүдэлмэришэн ба 255 колхозник съездэ һунгагданхай.

Съездэ уригдаһан хүдэлмэришэд ба таряашадай түлөөлэгшэдтэ зүблэхэ дуутай байха эрхэ олгохо дурадхалые мандатна комисси дэмжэбэ. Съездэ уригдаһан ВЛКСМ-эй Центральна Комитедэй нэгэдэхи ба хоердохи секретарьнарта, мүн тэрэшэлэн делегадуудаар һунгагдаагүй союзна 11 республиканудай комсомолой ЦК-гай нэгэдэхи секретарьнарта иимэ эрхэ олгобол, зүйтэй байха.

Съездын делегадуудай бүридэлэй онсо илгаань гэбэл, партийна хүдэлмэрилэгшэд үргэнөөр түлөөлэгдэнхэй. Тус залда 40 гаран процентнь иимэ хүдэлмэрилэгшэд болоно.

Делегадуудай дунда эрдэм ухаанай ба зохеохы интеллигенциин 392 түлөөлэгшэ, тэрэ тоодо олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй 53 хүдэлмэрилэгшэ тоологдоно. Делегадуудай ниитэ тоогой 7,3 процентнь гэхэ гү, али 344 эхэнэр болоно. 2737 делегат гэхэ гү, али 60 шахуу процентнь арадай депутадууд.

Делегадуудай эрдэмэй хэмжээн тухай. Тэдэнэй 99 шахуу процентнь дээдэ, хүсэд дүүргэгдээгүй дээдэ, юрэнхы гү, али тусхай дунда эрдэмтэй. Делегадуудай дүрбэнэй нэгэ шахуу хубинь партийно-политическэ эрдэмтэй.

Наһанай талаар делегадуудай бүридэл иимэ: 30 хүрэтэр наһанай—1,5 процент, 31-һээ 40 хүрэтэр—25,1 процент, 41-һээ 50 хүрэтэр—43,7 процент, КПСС-эй гэшүүдэй дундуур наһан 46 болоно. 51-һээ 60 хүрэтэр наһанай делегадууд 26,8 процент, 60-һаа дээшэ наһанай —2,9 процент болоно.

Манай парти интернациональна байгаа, байһан зандаа гэжэ элидхэлшэ тэмдэглэбэ. КПСС-эй XXVIII съездын национальна бүридэл энээн тухай гэршэлнэ. 63 үндэһэ яһатанай түлөөлэгшэд делегадуудаар һунгагданхай.

Съезд мандатна комиссиин элидхэлые баталһан байна.

Удаань **В. А. Крючковто** үгэ үгтэбэ. Хубилган шэнэдхэлгэ хадаа 80-аад онуудһаа мухардуу байдалда ороһон ороноо гаргаха ори ганса арга боломжо болоо гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

Өөһэдынгөө гэр соо национальна эблэрэлгын замуудые бэдэрхэ тухай мүнөө хэлэхэ баатай болонобди гэжэ СССР-эй КГБ-гэй түрүүлэгшэ хэлэбэ. Нацинууд хоорондын харилсаанай асуудалнуудаар Политбюрогой комиссиин гэшүүн хадаа бии болоһон элдэб зүришэлдөөнүүдые болюулхын тулада түймэр сарагша мэтээр хүдэлхэ баатай болигдоно гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Гансал өөһэдынгөө тала харалга, үндэһэ яһатанай хоорондо болоһон хемороон, хүнүүдэй наһа баралга ехэ уйдхартай байна, гадна энэ хадаа чекистнүүдэй үдэр бүри тэмсэлгын фронт болоно гээшэ. Хүсэ хэрэглэлгые саг дары болюулаагүй һаамнай, ямар хойшолонтой байхань мэдэгдэнэгүй. Гэбэшье хуули сахилгын зургаанудта алдуунууд бии. Зүгөөр иимэ үзэгдэлнүүдтэй тэмсэлгые политическэ эшэ үндэһэн дээрэ ябуулха шухала.

Съезд хадаа ороной коммунистнуудые хамтаруулан нэгэдүүлхэ, шухала асуудалнуудые шиидхэлгэдэ демократическа бусад хүсэнүүдтэй бүтэмжэтэй хөөрэлдөө хэхын түлөө, демократи али болохоор хүгжөөхын, хуули ёһо шангадхахын түлөө шууд сэхээр һанамжаяа хэлэхэ ёһотой гэжэ Политбюрогой гэшүүн тооложо.

Гүрэнэй Аюулгүйе сахиха зургаануудай ажал ябуулгые хубилган шэнэдхэлгэ тухай хэлэхэдээ, хуулиин хэмжээн соо, үгтэһэн эрхэ мэдэл соо чекистнүүдэй зургаануудай хүдэлмэри ябуулхын тула, гүрэнэй аюулгүйе сахиха хэмжээнүүдэй общественэ демократизацилха хэрэгтэ харша байхагүйн тула, эрхэтэдэй конституционно эрхэнүүдэй ба хуулита эрилтэ хэрэглэмжэнүүдэй сахигдахын тула эрид шууд хэмжээнүүд абтаа гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. СССР-эй КГБ тухай хуулиин проект бэлдэгдэнхэй. Эрхэ мэдэл, үүргэ ба уялганууд тухайнь тэрээн соо найруулагдаа. Энэ зургаанай хүсэтэй, аша үрэтэй гү, али һула байхыень общество өөрөө шиидхэнэ бэзэ. Энэ асуудалаар минии хараа бодол иимэ: бидэндэ хамгаалха юумэн бии, тиимэһээ хамгаалха юумэтэй байха зэргэтэйбди гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Партиин байгуулалтын ба кадрова политикын асуудалнуудаар КПСС-эй ЦК-гай комиссиин болон эмхидхэлэй-партийна хүдэлмэриин таһагай ажал ябуулгын шухала талануудта **Г. П. Разумовский** түрүүн анхаралаа хандуулба. Тиихэдээ Ленинэй захяа заабаринуудай һэргээгдэжэ баяжуулагдаһан, партийна шата бүхэнэй ажал ябуулгые ба коммунист бүхэнэй эдэбхиие дээшэлүүлхэ зорилготойгоор дороһоо дээдэ шата хүрэтэрнь бүхы байгууламжые демократизацилха шэглэлтэй партиие хубилган шэнэдхэхэ талаар хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлгэдэ бүхы хүсэ шадалаа үгэхэ ёһотойбди гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

Партийна организацинуудта политическэ ажал ябуулгые, партийна нүхэсэлые һэргээхэ, КПСС-эй Уставай урда партиин бүхы гэшүүдэй адли байлгые батадхаха, партиин бодото эшэ үндэһэн болохо партийна эхин организацинуудай эрхэнүүдые ба арга боломжонуудые үргэдхэхэ, коммунистнуудай үүргэ болон уялгануудые шэнэ удхаар баяжуулха асуудалнуудые КПСС-эй комисси болон таһаг голлон хаража үзэдэг байгаа. Нэгэ үгөөр хэлэбэл, партийна хүнүүдэй засагые батажуулхын тула бүхы эрхэ нүхэсэлнүүдые байгуулха асуудал табигдадаг байгаа гээшэ.

Партиин ажабайдалда болоожо байһан хубилалтануудай эршые, тэрэнэй байдалые ондо ондоогоор сэгнэжэ боломоор гэжэ КПСС-эй ЦК-гай секретарь ажаглаба. Мүнөө, сэхыень хэлэхэдэ, политическэ, үзэл сурталай болон парти доторой асуудалнуудые абабалнай, 1985 оной апрель һарада байһан партиһаа мүнөөнэй парти горитойгоор хубилаа. Парти тад ондоо болоо. Гэхэ зуура общественошье ондоо болоо гэжэ мартаха хэрэггүй. Партиин түхэл шэнжые мүнөөнэй үетэй тааралдуулхын тулада түхэл маягуудаа нарижуулха, шэнэ хүсэлэл гаргаха шухала.

Оборонын һалбарида ба ороной аюулгүйе хангалгада партиин бэелүүлдэг мүнөөнэй политикын эшэ үндэһэн тухай **Д. Т. Язов** съездын делегадуудай урда тоосохдоо, тэдэ эшэ үндэһэн 1985 ондо болоһон КПСС-эй ЦК-гай апрелиин Пленум дээрэ зохёогдоо һэн гэжэ тэмдэглэбэ. Шэнэ бодомжые үнгэрөөшэ жэлнүүдэй туршада ажабайдалда бэелүүлхэ талаар юунэй хэгдэһэн тухай министр съездэ элидхэхэ зуураа түүхын удха шанартай хоёр алхамда анхарал хандуулба. Энэ хадаа дунда ба дүтын зайда хэрэглэгдэдэг ракетэнүүдые усадхаха тухай 1987 ондо США-тай баталагдаһан хэлсээн, мүн 1988—1989 онуудта Афганистанһаа совет сэрэгүүдые гаргалга болоно. 1987 онһоо хёмороонoй һуладхахада, сэрэгэй реформо бэелүүлгын арга боломжонууд бии болоһон байна.

Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй урда табигдаһан зорилгонууд мүнөө бүхыдөө урагшатайгаар шиидхэгдэнэ гэжэ оборонын министр съездэ дуулгаба. Армида ба флотдо хубилган шэнэдхэлгын, демократи үргэдхэлгын болон нюусагүй мэдээсэлгэ хүгжөөлгын ажал ябуулга үргэдэнэ. Гэхэ зуура үсөөн бэшэ асуудалнууд нобшоор, аша үрэгүйгөөр шиидхэгдэнэ. Армиһаа политика ба партиие холодуулха тухай һанамжа буруушаахадаа, тэрэниие теоретическэ талаараа гүнзэгы бодомжогүй, буруу гэжэ тэрэ хэлэбэ. Манай арми тон өөрынгөө зорилгоор хэрэглэгдэжэ, социалис гүрэнэй, СССР-эй аюулгүй байдалые, газар дээрэ амгалан байдал хангажа байха ёһотой гэжэ тэмдэглэбэ.

Үдэшын заседани дээрэ КПСС-эй Центральна шалгалтын комиссиин түрүүлэгшын орлогшо **А. А. Низовцева** тус комиссиин тоосоо хэбэ. (Элидхэлынь хэблэлдэ толилогдохо).

КПСС-эй ЦК-гай хэрэгүүдые эрхилэгшэ **Н. Е. Кручина** КПСС-эй бюджет болон эд зөөри тухай элидхэл хээ. 1989 ондо гэшүүнэй партийна түлбэриһөө 1,6 миллиард шахуу түхэриг мүнгэн суглараа гэжэ тэрэ ажаглаба. Партийна хэблэлнүүд өөһэдынгөө олзо оршоһоо 1,1 миллиард түхэриг бюджедтэ оруулаа. Партийна бюджедһээ дүн хамта 2,3 миллиард түхэригэй гаргаша хэгдэһэн байна.

Удаань забһарлалгын болоһоной һүүлээр микрофонуудай дэргэдэ «шанга хөөрэлдөөн» болобо. «КПСС-эй бюджет ба зөөри» гэжэ элидхэл соо дуулдагдаһан баримтануудаар зал сооһоо олон асуудалнууд табигдаа. Мүнөө партида хүнгэлэлтэнүүд ба онсо байдал бии гү, бюджет соонь валюта бии гү гэхэ мэтэ. Съезд дээрэ түрүүлэгшээр һуугшын дурадхалаар эдэ асуудалнуудта харюу һүүлдэнь элидхэлнүүдые ба тоосоонуудые зүбшэн хэлсэлгын үедэ үгтэхэ болобо.

«Үшөө партийна хуралдаанай болохын урда тээ КП
гай Политбюродо, Се
та ородог зарим
лэгшэд ажалһаа бо
асуудал табиһан ба
һураг зүб гү» гэһэ
лаар эльгээһэн бэш
рюу үгыт гэжэ нэ
микрофоноор асуу
лэгшээр һуугшын х
жэ шадахагүй бай
һээ **М. С. Горбачев**
Эмхидхэлэй асуудал
ража эхилхэдээ, ах
раха тухай асууда
ниинь дээрэ бэшэ г
рэ хэлэбэ. Зүгөөр
харюусажа болоно
ральна секретарь үр
бэ. Хэн ажалһаа г
нэб? Н. Н. Слюньк
бюро мэдүүлгыень
гөөр угтажа абаа.
дөөр үбшэлнэ. Пен
хамнай гэжэ В. И. Во
Г. И. Усманов, А. П.
ва гүйһан байна.
орондо хэн орохоб
тодорхойлно ааб да
рэ хэлэбэ.
Съездын түгэсхэлэ
ментнүүдые бэлдэхэ
нуудай нэрэнүүд, бү
ехэ һонирхолтойгоор
хэлсэгдээ. Хоёр часа
да болоһон хөөрэлд
иимэ комиссинууды
байгуулба: «Энэрхы,
тическа социализмд
программна мэдүүл
ектээр — хүтэлбэр
В. А. Медведев, КП
тавай проектээр — х
лэгшэнь М. С.
КПСС-эй Центральна
комисси тухай дүри
ектээр — хүтэлбэри
Б. К. Пуго.
Экономическа
бэелүүлгэдэ КПСС-эй
политика ба ороной
но-экономическа бай
римшуулха талаар х
лашагүй хэмжээнүүд
тухай, КПСС-эй мүнө
рарна политикые бэе
хай, КПСС-эй залуушу
литика тухай резолю
бэлдэхэ комиссинуу
бэрилэгшэдөөр Н. И.
Е. К. Лигачев, П. К. Л
гэгшэд баталагдаба.

Арадай кандидадууд

...ШЭМТЭЙГЭЭР ХҮДЭЛХЭ...

...а ошоһон хүнүүдэй орондо һунгуу-...р округто — Калашниковска 29-дэ-...рихолын 137-дохи — Буряадай АССР-...ай депутадуудай һунгалта июлиин ...бботын үдэр үнгэргэгдэхэ юм гэжэ ...гдээ һэн.

Манай штатнабэшэ корреспондент Б-М. ЖИГЖИТОВ арадай депутадта кандидадуудай нэгэнтэй — һунгуулиин Хонхолын округто дэбжүүлэгдэһэн КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь Л. В. ПОТАПОВТАЙ хөөрэлдэбэ.

...ид Васильевич, нэн ...ай һунгалтын урда ...формын гол асуудал-...тоёбди.
...лтын урда тээхи про-...д гээ һаа, зүйтэй ха. ...юуб гэбэл, һаяхан би ...эздын делегадта кан-... дэбжүүлэгдээ һэм. ...амта олон хүн дэб-...эн байгаа. Эгээл тии-...нгалтын урда тээхи ...а дээрээ гүнзэгыгөөр ...шартай болобоб. Рес-... социально-экономи-...жэлтын асуудалнууд ...ундэһэ һуурида табиг-... Эндэ бэелүүлэгдээгүй ...уудай олон байһыень ...өһэдөө ойлгоно, мэ-...омта даа. Ороной зүүн ...агуудые хүгжөөхэ та-...равительствын абаһан ... тогтоолнуудһаа, гүс-... Алас-Дурна зүгэй, ...бластиин болон Бу-...АССР-эй үйлэдбэрил-...үүдые хүгжөөхэ, «Бай-...е хамгаалха» ба бусад ...олзорой комплексно ...аһаа эхилһүү. Юундэ? ...рнүүдтэ Москвада бай-..., КПСС-эй XXVIII съез-...данинуудай забһарлал-... союзна министерствэ-...лон албан зургаанууд-...жэ, энэ асуудалда ха-...хые оролдобоб. Хэдэн ...үүдтэй, комитедүүдэй ...шэнэртэй уулзааб. Ха-...олоо сасуулжа үзэнэ-... буляалданабди. Рес-...нгаа экономическа бэ-...н байдалые хангаһанай ...э ажал хэрэгүүдээ һай-...ка, эдэ бүхы асари ехэ ...мануудые амжалта-... бэелүүлжэ болоно. ... түлөө тэмсэхэ байнаб. ...эбэртэ һунгагшадтаяа ... үедөө энээн тухай хэ-...

...е республика доторнай ... өөһэдыгөө хүтэлбэрил-...өөһэдыгөө олоһон мүн-...һэдыгөө хангалгын гол ...та орохо программын ...бэлдэгдэжэ байна. Энэ ...ридэ бүшье эдэбхи-... хабааданаб. Нэн түрүүн ...ага салин хүлһэтэй хү-...ллэгшэдэй, пенсионер-... инвалидуудай һуудал ...ые һайнаар хангалгада ...аралаа хандуулнаб.
...лтын урда тээхи про-... соомни хүдөөгэй ажал-... байдалые улам һайжа-... болбосон түхэлтэй бол-...суудалнуудта ехэ анха-...ндуулагдана. Минии һа-... республика дотор гүн-... бодомжологдоһон, ...лээр хараалагдаһан ком-... программа хэрэгтэй, ... нютагай байдалые бол-...һайн болгохо, гэр бай-...иха, ажалшадай һуудал ...ые һайжаруулха, матери-...техническэ талаарнь хан-...хэ мэтэ асуудалнууд тэ-...оо горитой һуури эзэл-...той.
... хоолой асуудалые ...эхэ гэшэ онсо зорилго

мүн. Горитой ехэ хүсэ шадалтай, арга боломжонуудтай аад, манай республикын урагшаа дабшангүй, магазинуудай тагуудай хооһон байһан ушартай эбсэжэ яашье болохогүй. Дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд айхабтар ехэ байна. Хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр һайнаар хангахын тула яһала ехэ оролдолго гарганабди. Тохёолдожо байһан байдалые республикын Верховно Совет сесси дээрээ зүбшэн хэлсээд, хойшолуулашагүй хэмжээнүүдэй программа баталан абаа һэн. Мүнөө тэрэниие бэелүүлжэ байнабди. Улаан-Үдэ хотын колхозой дэлгүүр дээрэ ябаһан хүнүүд мяханай үнэ сэнгэй зарим тэды доошолһые ойлгоһон байха. Энэмнай түрүүшын алхам гээшэ, теэд энээгээр һанаагаа амаржа болохогүй.

Хүдөөгэй ажалшадые адууһа малаар хангаха талаар түбхын түрүүлэн туһаламжа үзүүлхэ шухала. Хүдөөдэ ажаһуудаг айлнуудай 35 процентнь үмсэдөө үхэр малгүй байһан ушарта хайша хэрэгээр хандажа болохогүй.

Эд хэрэглэмжын кооперациие хүгжөөхэ талаар ехэ юумэ хэхэ ёһотойбди. Тэрэнэй мүнөөнэй эрилтэнүүдтэ харюусахадань, хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалга һайжаруулагдаха байна. Кооперативнүүдай зорилгонуудаа бэелүүлхын тула тэдэнэртэ туһалха шухала. Илангаяа материально-техническэ үндэһэ һууриень хүгжөөхэ талаар промышленна предприятинуудай коллективүүд эндэ ехэ үүргэ дүүргэхэ уялгатай.

Мүнөө бидэ гуримшуулагдадаг сүлөөтэ дэлгүүрэй экономикодо оролгын богоһо дээрэ ерээд байнабди. Энэ хэрэгтэ яажа орохо гээшэб гэһэн асуудалда юрэ харюусаха ёһотой бэшэбди. Эд хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэ юумэнэй сэнгүүдые дээшэлүүлгээр, шэнэ хэрэг нэбтэрүүлэгдэхэ ёһогүй гэжэ тоолоноб. Тус асуудалые шиидхэхэ ондоо харгы замууд хэрэгтэй. Энэ талаар өөрын хараа бодолтойб. Эдэмнай хэр зүб гээшэб? Партиин съездын үедэ забһар оложо, манай элитэ ехэ экономистнуудай нэгэн болохо академик Л. Абалкинтай уулзаха үедөө энэ асуудалда харюу абаха хүсэлэнтэйб.

Һунгалтын урда тээхи программа соомни бусадшье асуудалнууд олон. Эдэмнай «Гэр байра—2000», дэлхэйн эрдэни зэндэмэни гэжэ тоологдодог Байгал нуурые хамгаалха программанууд болоно.

— Республикынгаа социально-экономическа хүгжэлтые ямараар сэгнэнэбта?

— Ороной бусад нютагуудтал адли, манайшье республика хүшэр хүндэ үеые гаталан дабажа байна. Ута оошорнууд, магазинуудай хооһон тагууд, эдеэ хоолой зарим зүйлнүүдые талоноор хубаарилга, хүн зоной дураа гуталга — эдэ бүгэдэ республикымнай экономикын ямар байдалтай байһые зүбөөр харуулна гээшэ.

Энэ орёо хүшэр байдалһаа гараха ямар арга бииб? Эдэнэй зариман тухай дээрэ хэлээ һэм. Һайнаар ажаһуухын тула эршэмтэйгээр хүдэлхэ. Хүн бүхэн ажалайнгаа газарта. Теэд энэмнай шэнэ юумэн бэшэ. Гүрэнэй ба ажалай журамай һуладажа байһан дээрэһээ энээниие дабтаха ушартай болоноб. Юрэдөөл, улам эршэмтэйгээр, залан сэхээр хүдэлхэ хэрэгтэй.

— Һунгуулиингаа округой зорилгонуудые һайнаар шэнжэлээ гээшэ гүт?

— Һүүлэй һара соо Москвада РСФСР-эй Компартиие эмхидхэн байгуулгын съездын, КПСС-эй ЦК-гай Пленумэй, партиин XXVIII съездын хүдэлмэридэ хабаадажа байһан дээрэһээ округойнгоо һунгагшадтай хараалагдаһан уулзалгануудые сүм бэелүүлжэ шадабагүйб. Олон тоото һунгагшадтай уулзажа, хөөрэлдэхые хүсөө һэм.

Уулзалгануудай үедэ һунгагшадһаа олон захяануудые абааб. Удааржа байнгүй тэдэниие шиидхэхэ гэшэ гол зорилгомни болоно.

— Һунгуулиин округто Та гансаараа дэбжүүлэгдээт. Энэ ушар зарим уншагшадые гайхуулна хэбэртэй. Олоной дундаһаа али нэгыень шэлэхэ аргагүй ори ганса хүнэй дэбжүүлэгдэдэг ушарта ямараар хандадагбта?

— Энэ ушар хангалтагүй байна. Ана-мана тэмсэлдэ бэлдэхэдээ, олохон юумэ шэнээр хаража үзэхэ, шэнээр сэгнэхэ арга олдодог гээшэ. Энээгээрэ тэрэ ашатай туһатай ха юм даа. Энэ жэлдэ һунгалтын урда тээхи тэмсэлдэ хэдэ дахин хабаадааб: КПСС-эй обкомой эмхидхэлэй пленумдэ, XXVIII съездын делегадые һунгалгын үедэ. Олон хүнэй хабаадалгатай хүшэр хүндэ тэмсэлдэ илажа гараһан байна.

Энэ удаада намтай хамта хүн дэбжүүлэгдэбэгүй. Энээнэйнь түлөө халагланаб. Теэд өөртөө арадай депутадта кандидадые бэдэржэ ябахагүй ха юмбиб даа. Олоной дундаһаа али нэгыень шэлэлгэтэйгээр һунгалта үнгэргэбэл, таарамжатай гэжэ һананаб.

— Соведүүдтэ бодото засаг дамжуулгын асуудал тушаа юун гэжэ һананабта? Танай һанахада, Буряад орондо энэ хэрэг ямараар бэелүүлэгдэжэ байнаб?

— Эндэ шиидхэгдээгүй асуудалнууд олон гэжэ тобшохоноор хэлэхэ байнаб. Хүсэлэл оролдолгонууд гаргагдаа. Республикын Верховно Совет, депутадай саг үргэлжын комиссинууд яһала һайнаар хүдэлжэ эхилээ гэжэ тоолоноб. Хэдэн шухала хуулинууд абтаа, бусадынь зохёогдожо байна.

Нютагай Соведүүдэй хүдэлмэри эдэбхижүүлэгдээ. Сэхыень хэлэхэдэ, эдэнэй зариманиинь эдэбхи үүсхэл багатай. Зарим Соведүүдтэ хоёр засаг түрын бии байһан ушар һаад тойбо татана: Соведүүдэй түрүүлэгшэнэр, Соведүүдэй гүйсэдхэхэ комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр мүнөө хүрэтэрөө тодорхойлогдоогүй байһаар. Саашадаа иимэ байдал усадхагдаха ёһотой. Дары хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй.

— Ажаябадалайнгаа намтар тухай тобшохоноор хөөрыт.

— Би 55-тайб. Холын хойто Баунтын райондо үнэр баян бүлэдэ түрэһэн хүм. Бага балшар болон эдир наһамни Хурамхаанай райондо үнгэрөө һэн. Дайнай хүшэр хүндэ үе һааб даа. Үлэсхэлэн хооһон байдалда ажаһуугаабди. Гэбэшье хани нүхэсэлэй мэдэрэл гүнзэгы ехэ һэн. Тиимэһээ тэдэ жэлнүүд тухай эрхэ сэдьхэлдэмни мартагдашагүй дурасхаал үлэнхэй.

Интернациональна харилсаа холбоон бата бэхи һэн: Ородууд, буряадууд, татаарнууд баяр баясхалангаа, уйдхар гашуудалаа хамтаараа хубаалдажа, эбтэй эетэйгээр ажаһуудаг байгаабди. Би буряад хэлэ һайнаар мэдэхэб, энэ ушар ажалдамни туһалдаг юм. Туркменидэ хүдэлжэ байха үедөө туркмен хэлэндэ һуража байгааб.

Бага балшар наһандаа аяар холын буртаг тайгата, харгыгүй нютагта ажаһуухадаа, түмэр замай транспортын инженер болохые хүсэбэб. Тиигэжэ Хабаровскын түмэр замай транспортын инженернүүдые бэлдэдэг институт дүүргээ һэм. Удаань хорёод жэлдэ ЛВРЗ-дэ хүдэлөөб.

1976 онһоо партиин ба совет хүдэлмэридэ ажалланаб: КПСС-эй Буряадай обкомой промышленностиин таһагые даагшаар, секретаряар хүдэлөөб. 1987 ондо КПСС-эй ЦК-гай шиидхэбэреэр Туркмени эльгээгдээ һэм. Эндэ гурбан жэл соо хүдэлбэб. Байгша оной апрель һарада хэдэн кандидатурын үндэһэ һуури дээрэ партиин обкомой нэгэдэхи секретаряар һунгагдаа һэм. Коммунистнуудай ехэ этигэл найдалые эршэтэ ажалаараа харюулхые оролдохоб.

Хоёр үхибүүтэйб. Татьяна басагамнай Владивостогой политехническэ институтда багшалдаг, Алексей хүбүүмнай Харьковска сэрэгэй дээдэ училищида һурадаг.

Үйлэдбэриһөө таһалгаряагүйгөөр һуража, Эрхүүгэй арадай ажахын институт дүүргээ һэм. Удаань диссертаци хамгаалжа экономикын эрдэмэй кандидат болонхойб.

Һүүлшын асуудал: КПСС-эй XXVIII съезд тухай ямар һанал бодолтойбта?

— Айхабтар орёо байдалда съезд үнгэрнэ. Хани халуун хөөрэлдөөнүүд болоно. Политбюрогой гэшүүдэй тоосоонуудые шагнаабди. Урдандаа тэдэнэр хэзээдэшье тоосодоггүй һааб даа.

Гэбэшье бүхы гол үйлэ хэрэгүүд урдамнай...

Арадай ёһо заншал

ХУТАГТА МЭРГЭШҮҮЛЭЙ ТООНТОДО

Дэлгэр, Сагаан-Хада, Боро-Сагаан уулануудай хормойдо, Нарин-Асагад гэһэн үзэсхэлэн байгаалитай хүндыдэ, хуушанай сагта бүхы Буряад орон соогуураа суурхадаг Мамба-дасан (эмэй дасан) байһан түүхэтэй. Тэрэмнай мүнөөнэй Асагадһаа 8 километр хойшоо оршодог. Мүнөө тэндэ Улаан-Үдын 3-дахи интернат һургуулиин зунай лагерь байрладаг юм байна. Һая энэ нютагта Түүхын ба соёлой дурасхаалта хүшөөнүүдые хамгаалдаг республиканска бүлгэмэй, Буряадай соёлой түбэй, Улаан-Үдын арадай эрдэм һуралсалай городской управлениин хабаадалгатайгаар Загарайн районой Асагад һууриндa национальна, түүхын-соёлой комплекс байгуулха асуудалаар семинар болобо.

Зунай эхинһээ гандуу байбашье, ойн хүндыдэ һонор сэлгээн, сэсэг набша һалбаранхай. Тойроод хуһа, нарһад һэбшээндэ дүмүүхэнээр һаршаганан хүдэлжэ, һайхан үнэрөөр хангалтана. Хаанаһаашьеб бүбөөлжэнэй дуугархань дуулдана...

Айлшадые нютагай аха заха үбгэд, М.-Д. Ц. Дондоков, Р. Г. Цыдендоржиев, Асагадай совхозой директор Б. С. Бальчиндоржиев гэгшэд амаршалба.

Мижид-Доржо Цыдыпович Дондоков мүнөө 74 наһатай. Колхозой түрүүлэгшэ, бригадираар олон жэлдэ хүдэлһэн юм. Мүнөө нютагайнгаа Буддын шажантан, һүзэгтэйшүүлэй бүлгэмэй түрүүлэгшэ. Тэрэ иигэжэ хөөрэнэ:

— Би эндэһээ нэгэ модоной газарта түрөө хүм. 30-аад онуудай эхеэр 3—4 класс дүүргээ һэм. Һайхан нютаг юм даа. Эндэһээмнай Агван Доржиев гараһан байха. Тэрэмнай Далай-ламын багша, Россин гүрэнэй зүгһөө Түбэдтэй холбоо тогтоохо гэжэ оролдодог элитэ ажал ябуулагша байгаа.

— Хамба-лама Шойнзон Иролтуев (Юрөөлтын хамба) мүн лэ манай нютагай хүн болоно. 4—5 үедэ тэрээнтэй түрэлшье байхабди,— гэжэ Мижид-Доржо Цыдыпович хэлэнэ.— Юундэ эндэ эмэй дасан табигдааб гэбэл, уһаниинь хүндэ шанартай, эм бэйлүүлхэдэ зохид байгаа юм хаш. Эндэ хорёод эмшэ ламанар, эмшэдые һургадаг һургуули байһан юм. Шойнзон Иролтуев 15 жэлэй туршада Байгалай үмэнэхи Буддын шажантанай түрүү — хамба-ламын тушаалда Тамчын дасанда байгаад, үндэр наһатай боложо, 1910 ондо нютагаа бусаа һэн. 8 жэлэй үнгэрһэн хойно тагаалал болоод, шарилынь эндэ табигдаһан юм. Тэрэшэлэн Агван Доржиев 1937 ондо тушаагдатараа мүн лэ эндэ һууһан байна. Гушаад онуудта дасангай хаагдаһанай һүүлээр эндэ хамһабаркин интернат һургуули байгаа. Аршаан, голой эхиндэ гахай, нохой баридаг болоо. Мүнөө Улаан-Үдын интернат һургуулиин лагерь байна. Эндэ бүтэн үлөөд байһан гэрнүүдые минии үбгэ эсэгэнэр барял ха юм. Энэ газарые, эдэ гэрнүүдые нютагай зондо, совхоздо бусааха саг ерээ. Энэ хэрэгтэмнай хамһалсыт, туһалыт гэжэ Улаан-Үдэһөө ерэһэн хүнүүдтэ хандаяб.

Забһарлалай үедэ Мижид-Доржо Цыдыпович дасангай лазаредэй һуурпһаа үлэһэн шулуунуудые, тээ хойношог, добо дээрэхэнэ — Юрөөлтын хамбын шарилые семинарта хабаадагшадта харуулаа. Эндэ субарга табигдаһан аад, хожомынь һандаргагдаа юм байна. Мүн энэ шадар нютагай һүзэгтэнэй бүлгэмэй шиидхэбэреэр дасан табиха газар хараалагдаа юм байна. Тиихэдэ 1910 онһоо хамба Ш. Иролтуевай ажаһууһан хоёр дабхар бишыхан модон гэр һандаржа хуушараашье һаа, бүтэн хэбэртэй үзэгдэнэ.

— Нарин - Асагадта байна гээшэбди. Үшөө Хара-Асагад, Хуһата-Асагад гэжэ байха. Элинсэгүүднай эндэһээ хэр үгһаа эдеэлжэ, уһалжа байгаа юм,— гэжэ совхозой залуу үхэр тэжээдэг арендатор Булат Тумуржапович Чимитов үгээ эхилбэ,— Би энэ нютагаа өөһэдынгөө гуламта болгохо гэжэ оролдодог хүм. Буряад соёлой түб, соёл-гэрээрэлэй һургуули эндэ тогтоохо гэһэн һанаан бии гэлдэнэ. Энээниие һайса бодожо үзэхэ хэрэгтэй. Би наһаараа хүдөө ажахыда хамаатайб. Тиимэһээ эдэ бүхые газартайнь, гэр бараатайнь абажа, нютагтань үгэхөөр болоо. Эндэхи һургуулидашье дамжуулаа һаа болохо. Зэргэлээд фермэ байна. Үхибүүдые мал ажалда һургаха арга бии. Сэдьхэлэймнай үбшэниие ойлгожо, һанал хүсэлыемнай дээгүүрхи ноедто дамжуулыт, манда туһалыт.

— Һургуулида энэ бууса, байрануудые дамжуулха гэһэн дурадхалые дэмжэнэб. Совхоз туһалха,— гэжэ Асагадай совхозой директор Б. С. Бальчиндоржиев найдуулба.— Тиигэдшье нютагай зонгүйгөөр юумэ хэхэнь бэрхэтэй гүб даа! Нютагайхидта энэ газарые дамжуулһанай һүүлээр эндэ һүзэгтэнэй хүсэлөөр дуган нээгээд, хэрэгтэй уншалга, гүрэмүүдые бүтээхэ аргатай болохо, эмшэ ламые урижа асараад, үбшэнтэниие аргалуулха гэһэн һанамжа бии юм лэ даа.

— Анхан дасан гэжэ бариглаһан һаа, дасангаараа улэхэ ёһотой, сүмэ һаа, сүмэ байха ёһотой,— гэжэ «Бурятпроектреставрация» бюрогой ахамад мэргэжэлтэн И. Г. Васильева тоолоно.— Буряад ороной 36 дасан булта шахуу һандаргагдаа гэжэ мэдэнэт. Тэдэниие наринаар тоо бүридхэлдэ абажа, үлэһэн байра, газарыень гүрэнэй сахимжада табиха хэрэгтэй. Энэмнай арад зоной олон жэл соо сэдьхэл бодолоо, оюун ухаанаа тэжээжэ, тэдхэжэ байһан нангин газарнууд ха юм. Тиимэ тула дасангуудай барилгын түсэб, зурагуудые архивууд, номууд сооһоо бэдэржэ, тэрэ үеын хүнүүдтэй хөөрэлдэжэ, дасангуудай анханай түхэл, хэлбэри, байгуулгые тодоруулха зорилготой шэнжэлгын хүдэлмэри ябуулнабди. Тэрэнэй үндэһөөр манай эмхи буряад дасангууд тухай альбом бэлдэжэ байнхай. Тэрэниие хэблэжэ гаргаа һаа, буряадай соёлой һэргэн хүгжэлтэдэ нэмэри болохо һэн ха. Арад зоной мүнгэ зөөреэр, мэргэшүүл, бэлигтэнэй дүршэл шадабаряар бүтээгдэһэн дасан, һүмэнүүд арад зондоо бусаагдаха ёһотой.

Асагадай һургуулиин багша Т. Д. Доржиевай мэдээсэл һонирхолтой байгаа. Тэрэ районой «Вперед» газетэдэ толилогдоһон, Асагад һууриндa ажаһуугшадһаа бүридэһэн үүсхэлшэдэй бүлэгэй нэмэл бэшэг уншаба. Тарба Доржиевич Загарайн районно Соведэй депутат болоно. Нютагайнгаа түүхын талаар ехэ мэдэсэтэй хүн.

Нэмэл бэшэг соо Асагадай эмэй дасангай газар, байрануудые нютагайхидта бусааха тухай асуудал табигдана.

Асагадай Мамба-дасан бандида хамба лама, эрхим эмшэн Шойнзон Иролтуевай үүсхэлээр байгуулагдаа гэжэ Т. Д. Доржиев мэдээсэнэ. Мүнөө болотор эмшэ ламанар, мэргэжэлтэд тэрэнэй заабаряар түбэд эмүүдые бэлдэдэг байна. Тус дасан хэнэйшьеб дура зоргоор энэ нютагта табигдаа бэшэ юм. Асагадай уһан зохихо шанартай байгаа гэжэ дээрэ хэлээ һэмди. Гадна энэ голдо эм домой ургамалнууд (илангаяа Энэдхэг, Түбэдэй ургамалнуудые һэлгэхээр шанартай) ехэ элбэгээр ургадаг байба. Олон жэл соо шэнжэлһэнэй эсэстэ хамба Иролтуев 1773 зүйлэй ургамал, бодосуудые эндэ тооложо тодорхойлоо һэн гэжэ Тарба Доржиев дуулгана.

Тиимэ болохолоороо Буряад ороной газар дээрэ эрхимүүдэй нэгэн гэжэ тоологдодог, энэдхэг-түбэд эмнэлгын аргада үндэһэлдэг буряад эмнэлгын эмхи эндэ байгуулагдаһан болоно. Тэрэнэй бүридэлдэ лазарет, морг, аптекэ гэхэ мэтэ ородог байгаа.

Мүн лэ энэ шадар цаннид шойрой (философиин), эмнэлгын, психологиин, зурхайн һургуулинууд хүдэлдэг һэн. Эгээл эндэһээ буряадай түрүүшын эрдэмтэдэй нэгэн, олон ном, зохёолнуудай автор, санскрит, түбэд хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн шажан мүргэлэй зохёолнуудай оршуулагша Ринчин Номтоев һуража гараһан түүхэтэй. Агван Доржиевай 1937 ондо эндэһээ тушаагдаһанай һүүлээр Асагадай эмэй дасан һандаргагдажа, зөөри, хэрэгсэлынь тоногдоһон байна.

Мүн лэ энэ һургуулиһаа мүнөөнэй 14-дэхи Далай-ламын 7 багшанарай нэгэн, философиин доктор Агван-Нима Цырендоржиев гаранхай. Мүнөө тэрэ Индидэ ажаһуудаг. Тэрэшэлэн Түнхэндэ түрэһэн, Асагадай дасангай шаби Лубсан-Нима мүнөө Америкын Лос-Анджелес хотодо ажаһуудаг гэжэ Т. Д. Доржиев мэдээсэбэ. Буддын шажантанай бүхэдэлхэйн аха дүү бүлгэмэй вице-президентын тушаал эзэлдэг түүхын эрдэмэй доктор Санжи-Ракша Дылыковэй болбосорон хүмүүжэхэ хэрэгтэ тус һургуули бага бэшэ үүргэ дүүргэһэн гэжэ һанахаар.

Зунай лагерь болоод байхадаа, тэрэ миил 3 һарын туршада хэрэглэгдэнэ. 4 гектар уһалагдадаг газарыньшье хүсэд ашаглагданагүй. Тиимэһээ тосхоной олониитэ нэмэл бэшэг соогоо зунай энэ лагериие Асагадай интернат һургуулида дамжуулха асуудалые зүб тээшэнь шиидхэхые гүйгаа. Саашадаа эндэ эмшэлэлгын профилактори, түүхын-этнографическа музейтэй баригдахадаа болохо гэжэ авторнууд дурадхаа.

Буряадай соёлой түб национальна, түүхын-соёлой комплекс эндэ байгуулха хүсэлтэй юм хаш. Энээн тухай Буряадай соёлой түбэй түрүүлэгшэ П. А. Шаблин хөөрөө. «Иимэ комплекс жэнхэни буряад нютагта байха ёһотой гэжэ бодоо һэмди,— гэжэ тэрэ хэлэбэ.— Городто бүри дүтэ газар бэдэрхэдэ, Асагадта адли, урда сагһаа үндэһэн соёлой гуламта байһан нютаг олдохогүй байба. Энэ комплекс национальна театр, национальна лицей-һургуули, дарханай гэр (мастерской), зүүн зүгэй барилдаанай һургуули, буряад эмнэлгын газар гэхэ мэтэһээ бүридэхэ. Тус комплекс урданай буряад ёһо заншалые һэргээхэ, буряад, зүүн зүгэй бусад хэлэнүүдые шудалуулха, эдиршүүлые буряад ёһо заншалаар хүмүүжүүлхэ — иимэ зорилготой байха».

Залуу эрдэмтэ-багша П. Ажунов национальна лицейн проект тухай тобшоор тоггобо. Тэндэ 12-той болоһон бэлигтэй солбон 70—80 үхибүүд буряад нютагуудһаа суглуулагдаха. Гансашье зүүн зүгэй эрдэм һуралсалда түшэглэхэ бэшэ, харин Европын хэлэнүүд, бусад предмедүүд тусхай программаар шудалагдаха. Үхибүүд предмедүүдые өөһэдынгөө дураар шэлэжэ, гүнзэгыгөөр үзэхэ аргатай байха.

Эдэ түсэбүүд тухай СССР-эй арадай депутат С. Г. Шапхаев һанамжаяа хэлээ:

— Залуу нүхэд айхабтар ехэ зорилгонуудые табинхай. Хойшодоо эдэ түсэбүүд мүлирхэ, тодорхо юм бэзэ. Гэбэшье тэдэниие нютагай эрхэ байдалтай зохилдуулха шухала. Эндэхи онсо һайхан байгаали ехэ хэмжээнэй барилга, олон зоной хүлгөөе даахагүй бшуу. Дасан, эмнэлгын газарые һэргээн бодхоохо хэрэгтэй. Бага багаар дадхаажа, табиһан зорилгоёо бэелүүлхэ. Теэд тон түрүүн Асагадай һургуулида энэ газар, байрануудые дамжуулха юм ааб даа.

Семинарай шиидхэбэринүүдые зүбшэн хэлсэлгэдэ Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Соёлой, хүмүүжүүлгын һуралсалай, эрдэмэй болон спортын талаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ С. В. Калмыков, этнографическа музейн директор А. А. Аханянов, Улаан-Үдын эрдэм һуралсалай городской управлениин начальник В. Б. Прокопьев, Улаан-Үдын горсоведэй эрдэмэй ба соёлой талаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшын орлогшо А. Н. Макаров, тус комиссиин гэшүүн, горсоведэй арадай депутат Б. Т. Тайсаев, түүхын ба соёлой хүшөөнүүдые хамгаалдаг республиканска бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшо А. Д. Жалсараев болон бусад хабаадаа.

Түгэсхэлдэнь иимэ тогтоол баталагдаа:

Улаан-Үдын 3-дахи интернат һургуулиин зунай лагериие арадай депутадуудай Дабаатын сомоной Соведтэ дамжуулха тухай асуудал республикын хүтэлбэрилхы органуудай урда табиха. Энэ газарта Асагадай дасан, һургуулиие һэргээн бодхоолгодо туһалха.

Нютагай хүн зонтой, эндэхи эмхи зургаануудтай зүбшэн хэлсэһэнэй удаа Асагадай дасанай байһан газарые республиканска (РСФСР) удха шанартай хүшөөнүүдэй бүридэлдэ оруулха болон Дабаатын сомоной Соведэй газар дээрэ национальна лицей нээхэ дурадхалтайгаар Буряадай АССР-эй Верховно Соведтэ хандаха. Лицейн һуралсалай программын хараа бодол болон национальна комплексын байшангай проектые 1991 оной январь хүрэтэр бэлдэхэ. Энэ бүхы хүдэлмэриие Буряадай соёлой түб зохилдуулан эрхилхэ.

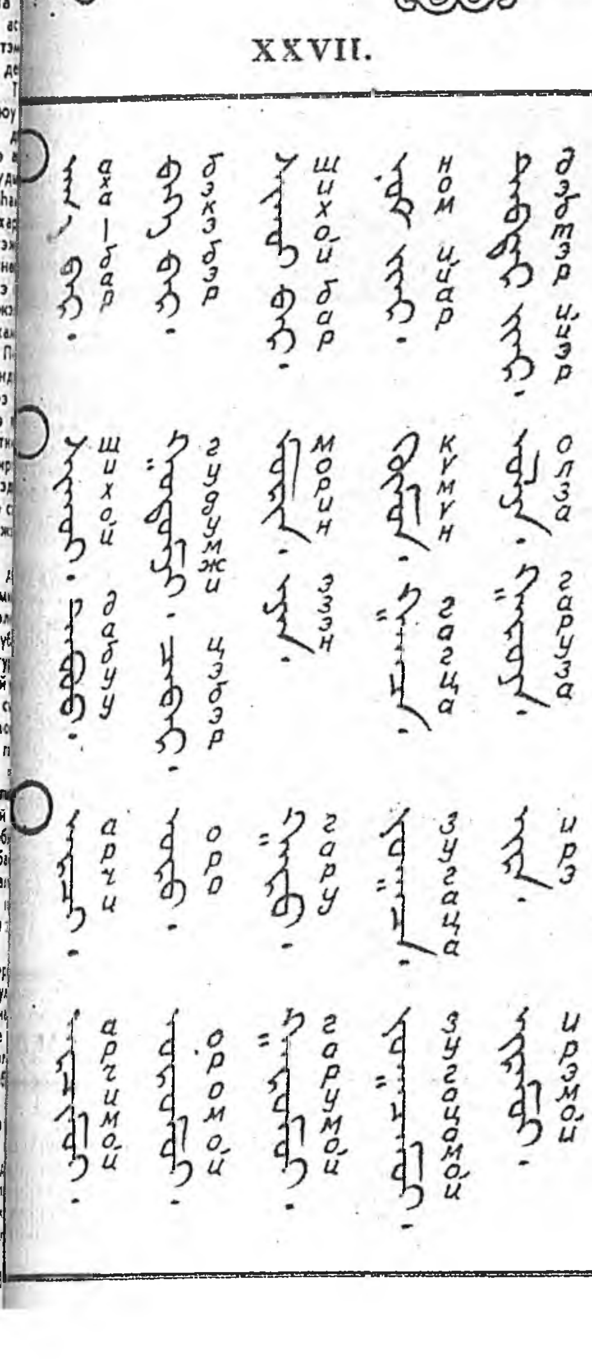
Буряад үндэһэн соёлые һэргээн хүгжөөлгын хараа бодолой проектые (авторнууд И. С. Урбанаева, Б. Т. Тайсаев) хэблэлдэ толилжо, олоной зүбшэн хэлсэлгэдэ табиха.

Дээрэ хэлэгдэһэн түсэбүүд нилээд һонирхолтой. Гэбэшье Асагадта национальна, түүхын-соёлой комплекс байгуулха асуудалаар эсэсэй шиидхэбэри нэн түрүүн нютагай зон хамтынгаа суглаан дээрэ абаха гэжэ үшөө дахин һануулая.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ,
манай корр.

Хуушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүд

XXVII.

1. Зэбсэгэй падежэй -бар залгалта аялганаар һүүлтэһэн үгын хойно табигдана: аха-бар-ахаар, бэхэ-бэр-бэхээр, шихой-бар-шохойгоор г. м.; -ийар залгалтань хашалганаар һүүлтэһэн үгын хойно табигдана: ном-ийар-номоор, зам-ийар-замаар, дэбтэр-ийар-дэбтэрээр г. м.

2. Шэнэ нэрэ үгэнүүд: шихой-шожа гү, али үйлсэ, цэбэрсэхой (мел), дабуу-дааба гү, али бүд аршуул, гудумжи-гудамжа гү, али үйлсэ, цэбэр, морин-морин, эзэн-эзэн, кумүн-хүн, гагца-анса, олза-олзо, гаруза-гарза.

3. Шэнэ үйлэ үгэнүүд: арчи-арша (сэбэрлэ), арчимой-аршана, ору-оро, орумой-ороно, гару-гара, гарумой-гарана, зугаца-зугааса, зугацамой-зугаасана, ирэ-ерэ, ирэмой-ерэнэ.

Эдэ үйлэ үгэнүүдтэ гансамой гэһэн мүнөө сагай гү, али заримдаа үнгэрһэншье сагай удхатай залгалта табиха бэшэ, харин -бай гэһэн үнгэрһэн сагай залгалта табидаг, мүн бусадшье түхэлэй залгалтануудые табидаг ааб даа: арчиба-аршаба, арчижу-аршажа, арчиху-аршаха г. м.

ХИЛЫН СААНАҺАА

ТАСС АПН

СССР-тэ ЭКОНОМИЧЕСКА ТУҺАЛАМЖА ҮЗҮҮЛХЭ ТУХАЙ

ВАШИНГТОН. Советскэ Союзда экономическа туһаламжа үзүүлхэ тушаа Вашингтоной ба Баруун Европын түрүү оронуудай хараа шугамда элдэб һанамжанууд бии гэжэ США-гай президент Джордж Буш сэхэ мэдэрээ.

«Манай нэгэдэлдэ тус асуудалаар ондо ондоо һанамжанууд бии,—гэжэ һаяхан Сагаан байшанда үнгэргэгдэһэн пресс-конференци дээрэ тэрэ мэдүүлээ һэн.— Мүнөөнэй шатада энэ талаар манда бии байһан бэрхэшээлнүүд тухай асуудалаар гансашье союзнигуудтаа бэшэ, мүн Советскэ Союзда сэхэ хэлэхэ гэжэ оролдооб. Советскэ Союзда экономическа хубилалтануудай үшөө бэелүүлэгдээгүй байхада, СССР-тэ туһалха тухай Бонной болон Парижай оруулһан дурадхалые Холбоото Штадууд дэмжэхээр бэлэн бэшэ. Гэбэшье реформонуудые бэелүүлгэдэ туһалха хүсэлтэй гэжэ президент тэмдэглээ».

Баруун Европын союзнигуудайнь СССР-тэ экономическа туһаламжа үзүүлхэ ябадалые Холбоото Штадууд буруушааха гү гэһэн асуудалда харюусаха зуураа, гансашье Хьюстондо бэшэ, мүн НАТО-гай хүтэлбэрилэгшэдэй уулзалга дээрэ энэ асуудалые зүбшэн хэлсэхэ бэзэбди гэжэ найданаб гээ.

ХУУЛИ БАТАЛАН АБТАБА

ПАРИЖ. Архидалгатай ба тамхи таталгатай тэмсэлдэ шэглүүлэгдэһэн хуулиин проектые Францин национальна суглаанай депутадууд олонхиин дуугаар баталан абаба. Тэрэниие хаража үзэхыень правительство тэдэнэртэ дурадхаһан байгаа бшуу. Архини ба тамхинай зүйлнүүд тухай үргэнөөр соносхон зарлаха ябадалые 1993 онһоо шангаар хизаарлаха гээшэ тус документээр хараалагдаһан хэмжээнүүдэй гол шухалань болоно. Соёлой, спортивна ба бусад элдэб хэмжээ ябуулгануудта мүнгэн зөөри һомолжо, өөһэдынгөө продукци тухай соносхон зарлаха ябадал архи ба сигарета үйлэдбэрилдэг кампанинуудта һаһал хоригдохо юм.

БАЯР БАЯСХАЛАН ХҮРГЭБЭ

ТЕГЕРАН. Газарай хүдэлэлгэһөө ехээр хохидоһон Иранай хойто ба баруун-хойто районуудта һэргээлгын ба хүнүүдые абаралгын хүдэлмэри ябуулагдаһан зандаа.

Элдэб үбшэнэй үргэнөөр дэлгэрхэ ябадалые сараха талаар ороной элүүрые хамгаалгын министерство яаралтай хэмжээнүүдые абана.

Медикаментнүүдые, эдеэ хоолой зүйлнүүдые, майхангуудые, шухала хэрэгтэй бусад зүйлнүүдые ашаһан самоледууд дэлхэйн олохон оронуудһаа нийслэлэй аэропортдо бууна. Совет Закавкази, СССР-эй бусад республиканууд болон Тегеранай хоорондо сэхэ авиарейснүүд бэелүүлэгдэнэ.

Газарай хүдэлэлгэһөө хохидогшодто туһалжа байһанайнь түлөө ИРИ-гэй президент А. А. Хашеми-Рафсанджани гүнзэгы баяр баясхалан хүргэбэ. 700 мянга гаран дүрбэлжэн километр талмайда газар хүдэлжэ илангаяа хада газартахи 12 мянган гаран дүрбэлжэн километр талмайда ехэ һандарал хэгдээ гэжэ тэрэ хэлээ. Гэргүй болоһон 100 мянганһаа дээшэ айлнуудые саг зуурыншье гэр байратай болгохо гээшэ гол зорилгомнай болоно гэжэ президент мэдүүлээ.

ВАШИНГТОН. Байгша оной нэгэдэхи кварталда гадаадада эд бараа худалдалгын талаар ФРГ Холбоото Штадуудые ахижа, энэ дүнгөөр дэлхэй дээрэ түрүүшын һуурида гараа гэжэ Валюдай уласхоорондын жаса мэдээсэбэ. Энэ хугасаа соо 99,8 миллиард долларой эд бараа Баруун Германи гадаадын оронуудта худалдаа. Энэнь недондо жэлэй тус хугасаатай сасуулхада, 18 процентээр ехэ болоно. Тиихэдэ 97,2 миллиард долларой американ эд бараан гадаадын оронуудта худалдагдаа. Энэнь недондо жэлэй түрүүшын кварталтай сасуулхада, 10 процентээр ехэ болоно. Япон эд бараа гадаадада худалдалгын талаар гурбадахи һуури эзэлнэ.

ХЭДЭХЭН ҮГӨӨР

КРАН-МОНТАНА (Швейцари). Зүүн Европын оронуудта эрид хубилалтануудтай боложо байһантай дашарамдуулан, Европын асуудалнуудай талаар уласхоорондын хуралдаан эндэ боложо дүүрэбэ. Швейцариин энэ курортдо хорёод оронуудһаа ерэһэн политическэ ба нийтын ажал ябуулагшад, бизнесменүүд, финансын хүдэлмэрилэгшэд, экономистнууд гурбан үдэрэй туршада Түбэй ба Зүүн Европын оронуудай дэлгүүрэй гуримшуулагдадаг экономикодо шэлжэн оролгын эрхэ байдалда тус түбиин оронуудай харилсаа холбооной шухала асуудалнуудые зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Тус түбиин бүхы оронууд эдэбхитэй харилсаа холбоо бэелүүлхэ зэргэтэй гэһэн һанамжа хэлэгдээ.

КАНАДЫН АВИАШОУДО ХАБААДАХА

ОТТАВА. МИГ-29 түхэлэй реактивна хоёр истребительнүүдтэ үдэшүүлэгдэн, ИЛ-76 түхэлэй ашаанай совет хүндэ самолет Канадада ерээ һэн. Ороной нийслэл Оттавада жэл бүри үнгэргэгдэдэг авиашоудо тэдэ хабаадаха юм.

Мүнөө жэлэй выставкэдэ США-гай, Англиин, ФРГ-гэй, Бразилиин ба дэлхэйн бусад оронуудай 70 шахуу самолет харуулагдаха юм. Һорилгын, ашаанай, санитарна ба түймэр саралгын самоледууд, мүн вертоледууд тэдэнэй дунда бии. Авиациин «ветеранууд» — зуун жэлэй эхинэй трипланууд ба бипланууд, мүн тэрэшэлэн дэлхэйн хоердохи дайнай үеын мэдээжэ самоледуудшье мартагдаагүй.

Гэбэшье имагтал совет мигүүд выставкын «хадааһаниинь» болохо байха гэжэ тэрэниие эмхидхэгшэд тоолоно. Эндэ болоһон пресс-конференци дээрэ выставкын эмхидхэлэй комитедэй президент Джон Иссенман энээн тухай мэдүүлээ һэн.

Соёлой һонин

УРАН ЗОХЁОЛОО УЛАМ ХҮГЖӨӨХӨӨР...

Буряадай литераторнуудай ассоциаци байгуулха асуудал уран зохёолшодой нэгэ суглаан дээрэ зүбшэн хэлсэгдэһэн юм. Тиихэдээ энэ ассоциациие байгуулгада Соёлой совет жасын Буряадай отделениие хабаадуулха, ниитын энэ эмхиие бүридхэлдэ абахыень республикын Министрнүүдэй Соведтэ хандаха гэжэ суглаан тогтоогоо һэн.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет зүблөөн дээрээ энэ асуудалые хаража үзөөд, тусхай тогтоол үнгэрэгшэ һарын 28-да баталан абаа. «Буряадай литераторнуудай ассоциациие (АЛБ) юридическэ статустайгаар байгуулха тухай республикын Уран зохёолшодой холбооной правлениин, Соёлой совет жасын Буряадай отделениин гуйлтые хангаха. Ассоциациин Уставые һайшааха»,— гэжэ Министрнүүдэй Соведэй тогтоол соо онсологдоно.

Шэнээр байгуулагдаһан ассоциациин гол зорилго хадаа республикын уран зохёолшодой тэрэ тоодо залуушуулай зохёолнуудые, мүн уг залган үлэһэн литература сооһоо зохёолнуудые хэблэхэ, олоной дунда тараан нэбтэрүүлхэ байна.

Сэхыень хэлэбэл, шэнэ ассоциациин зорилгын хэмжүүр имагтал хэблэлэй ябуулгаар түгэсэхэгүй. Уставайнгаа ёһоор, АЛБ хадаа ондо ондоо арадуудай хоорондо хани барисаа хүгжөөхэ, үзэн ядалга, бусад яһатаниие доромжолхо мэтын муу муухай ябадалтай эрид тэмсэхэ нигүүлэсхы бодол сэдьхэл гээшые хүгжөөхэ, уран зохёолшодой, оршуулагшадай, литераторнуудай зохёохы ажалай, социальна, эрхэтэн ёһоной хамаг эрхые хамгаалха, зохёолшод-ветеранууд, эхилэн бэшэгшэд тухай оролдохо байна.

М. ДАНИЛОВА.

ХОДОДОО ЕРЭЖЭ БАЙҺАЙ

Монголой Булган аймагай уран һайханай декада болохонь гэһэн соносхол Закаменск хотын соёлой байшангай үбэр талада үлгөөтэй байба. Тиигээд энэ декада баяр ёһололой оршон байдалда нээгдээ һэн. Монгол артистнар зүжэг харуулжа, харагшадые урмашуулаа. Һүүлдэнь монгол, буряад, ород дуунуудые дуулажа, шагнагшадай зүрхэ сэдьхэл ханааба. Буряад дуунуудые ехэ тодоор, ойлгосотойгоор, гоёор дуулахадань, гайхамаар байгаа.

Эндэ үшөө нэгэ ажаглалта хэхэ тон шухала. КПСС-эй райкомой түлөөлэгшэ һээлгэнэй баяр ёһолол дээрэ айлшадаа амаршалхадаа, ородоор хэлэбэл даа. Гэхэ зуура зал соо ганса буряадууд һуугаа ха юм. Айлшаднайшье ородоор һайн мэдэхэгүй байжа болоо.

Районой ажалшадай түлөөлэгшэд буряад һайхан ёһо заншалаараа торгон хадаг дэлгээжэ, сагаан эдеэнэй дээжээр хүндэтэ айлшадаа угтаа һэн.

Монгол артистнарай заримыень нэрлэбэл, Алтан-Гэрэл, Баасанжав, Очирбат, Алтансэсэг, Арюунбаясхалан гэгшэд мүн. Онсо бэлигтэй Үенч буряад, монгол дуунуудые хангюурдажа, аадар бороодол альга ташалгада хүртөө. Коллективэй дирижёрынь — Баатардорж.

Дуунуудһаа гадна элдэб хатар олоор харуулагдаа һэн. Залуухан хүбүүд, басагад гоё хубсаһа үмдөөд, айхабтар уян нугархайгаар хатараа.

С. ЦЫБЕНОВ.

БАЛШАР БАГАШУУЛДА

Республикын кукольна театрай коллектив Буряад оронойнгоо хото, хүдөө нютагуудаар таһалгаряагүй ябажа, балшар жаахан үхибүүд болон тэдэнэрэй түрэлхидые баясуулжа байдаг гээшэ. Тус театрай директор, Буряадай АССР-эй соёлой габьяата ажал ябуулагша Н. Н. Санжиевтай уулзажа, хэдэн асуудалнуудта харюу абаһан байнабди.

АСУУДАЛ: Николай Надмитович, һүүлэй үедэ кукольна театрай коллектив яһала нэрэтэй солотой боложо, республикын болон бусад хото городуудай ажалшадай дунда хүндэтэй боложо эхилэнхэй гээшэ. Мүнөө зунай һаранuудта театрай коллектив хаана ошохо түсэбүүдые табинаб?

ХАРЮУ: Байгша оной июль һарада манай театрай артистнууд Шэтын областиин гурбан районуудаар ябажа ерэхэ юм. Эдэнэр Краснокаменскэ, Приаргунска, Борзянын районуудай предприяти, ажахынуудта хүрэхэ хараатай. Дурсагдагша районуудта июлиин 20 болотор айлшалхадаа «Алиса», «Клоун», «Гусенок» гэһэн зүжэгүүдые эдиршүүлдэ харуулха болонобди. Аяншалгаһаа бусажа ерээд, Улаан-Үдэ хотодо үнгэргэгдэхэ фестивальда хабаадахабди. Энэ фестивальда олон гүрэнэй кукольна театр ерэхээр хараалагдана. Бидэнэр энэ фестиваль дээрэ «Куда ты, жеребёнок» гэһэн шэнэ зүжэг наййруулан табиха түсэбтэйбди.

Фестивалиин һүүлээр Дэдэ-Онгостойдо түбхинэһэн пионернүүдэй лагерьнуудта хүрэжэ, августын нэгэн болотор зүжэг наадануудаа харуулха, табиха болонобди.

АСУУДАЛ: Буряад труппынхид ямар зүжэг наада табихаяа бэлдэнэ гээшэб. Хөөрэжэ үгыт.

ХАРЮУ: Болохо даа, болохо. Үндэһэн буряад хэлэн дээрэ наададаг артистнуудынай концертын һайн программа бэлдэнхэй юм. Тэрэ концерт Загарайн районой Ацагадай ажалшадта харуулаа һэмди. Харагшад тус концертые ехэтэ һайшааһан байна. Энэ программаяа саашадаа республика соогуур ябажа, хүүгэдтэ, ехэшье зонуудта харуулха зорилготойбди. Энээнһээ гадна буряад труппын артистнууд «Үншэн сагаан ботогон» гэжэ зүжэг табиһан байна. Тиихэдэ республикын ахамад уран зохёолшо Хоца Намсараевай түрэһөөр 100 жэлэй ойдо зорюулжа, тэрэнэй бэшэһэн «Үрөөһэн эбэртэй үнеэн» гэжэ нэгэ зүжэгыень бэлдэжэ, байгша оной сентябрь һарада үргэн олон харагшадтаа харуулха зорилготойбди. Мүн энэ зүжэгөөр ноябрь, октябрь һаранuудта республикын нютаг нугануудаар ябажа, балшар жаахан багашуулые хүхеэн сэнгүүлхэ болонобди. Ород труппынхид баһал шэнэ зүжэгүүдые бэлдэнэ. Эдэнэр һаяар «Солнечный лучик» гэһэн зүжэг бэлдэжэ, харагшадаа баясуулхаар эрмэлзэнэ.

М. БАТОИН.

Хүнэй бэе оложо түрэһэн наһан соогоо муу юумэ үйлэдэжэ, нангин үүргэеэ доройтуулжа ябахагүй гэһэн философско удхатай сэсэн суртал баримталха гээшэ ямаршье яһанай, ямаршье мэргэжэлтэй хүнэй жаяг заршам байха ёһотой. Драматургнууд Р. Х. Бадмаев Б. Ш. Эрдынеев хоёр «Дамдин лама» гэһэн зүжэг соогоо энэ бодомжые гол удха болгон гаргаа. Х. Намсараевай нэрэмжэтэ гүрэнэй буряад драмын академическэ театрай коллективэй буйлуулан табиһан энэ зүжэгые Агын Буряадай автономито округой ажалша түмэн ехэл һонирхон хараа.

Һаяар энэ зүжэг Яруунын районой ажалшадта харуулагдахань.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Буряадай АССР-эй габьяата артист Б. Цыденов Дамдин ламын ролиие наадана.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Замай тэмдэглэл

III. ЕНИСЕЙН ЭХИНДЭ, АЗИИН ТҮБТЭ

(Түгэсхэл. Эхиниинь июниин 29-нэй, июлиин 3-най номернуудта).

НЛО-гой БУУҺАН ГАЗАРТА

ТОДЖЫН райкомой секретарь Татьяна Серенотовна Таргын аяншалга-амаралтын «Азас» гэжэ баазада хонон үнжэн амархыемнай дурадхаа бэлэй. Тиигээд лэ манай бүлэг Адар-Кежиг һууринһаа 12 модо зайтай замдаа гаража, гэнтэ Татьяна Серенотовна гайхалтай ушар хөөрэбэ. Юуб гэхэдэ, хүн түрэлтэндэ мэдэгдээ шэнжэлэгдээгүй, ондоо түбиин ниидэдэг зүйл (НЛО) долоон хоногой урдахана тэрэ багаар бууһан байгаа юм ха.

Автобуснай замһаа хадуурнжа, хээрын зүргэ харгы дахаад, шэдхэ модон соогуур Тоора-Хем гол тээшэ уруудаба. Уданшьегүй голой баруун эрье дээрэ, хоёр хүнэй тэбэрижэ хүрэмөөр адар томо табан шэнэһэн модоной дундахи талмайханда дүтэлжэ буубабди. Ногоогоор бүрхөөгдэнхэй, тэрэнэй нюруугаар гурбан сахаригтаһан мүр элеэр харагдана.

Эгээл эндэ майн 29-нэй үдэшэ ажалай, дайнай ветеран Б. Н. Сидоров гэгшэ загаһашалхаяа ерээд, тэрээхэн талмайһаа 30 метрэй зайда түүдэг табяад хоноһон байгаа. Эртэ үглөөгүүр (дүрбэн саг боложо байгаа) загаһашан дааһандаа һэреэд, нюдэеэ нээхэдээ талмай дээрэ сагаан үүлэ мананай бадхан дээрэһээ буужа байхые хараа һэн. Тэрэнь дүмүүгээр газарта хүрэхэдөө һуудалдаа таараагүй юм шэнгеэр хэлбэлзээд, үндэлзэн дээшэлһэнэй удаа зохидоор дахинаа бууба. Тэрэ сагтаа Б. Н. Сидоров һажаад абаһан байгаа. Һэримсээрээ тугаархана хараһанаа һанахадаа — зүүдэлһэн байгааб гэжэ бодобо. Гэбэшье наранай гараһан хойно хариха замдаа талмай дээрэ гурбан сахариг мүрэй тамгалагдан бии болошоод байһые гэнтэ обёоржо, тугаар хараһан үзэгдэлэйнгөө зүүдэн бэшэ байһые баталан гайхажа зогсоо һэн ха. Борис Николаевич Сидоров хараһан үзэһыемни хэншье этигэхэгүй гэжэ дүрбэн хоногто дуугай ябаба.— Үшөө архиин һогтуугай гү, али ухаагаа төөрөө гү гэлсэхэл... Һүүлэй һүүлдэ хүн зондо дуулгажа, Тоора-Хемээр юрьел гайхал болоо һааб даа. Олон зон ошожо хараа, шэнжэлээ. «Мотоциклай мүр!»— гээшэ гэхэшье хүйхэршүүл байгаа. Тиигээд тэдэ тахариг сахариг мүрнүүдтэ дүтэ мотоциклааршье мүрлөөд үзэхэдэнь, газарай хүрьһэ ногоотойнь хагзалһан аржагар резинын сараа үлөө һааб даа. Харин тэрэ тэнгэри замбиһаа бууһан зүйлэй мүр газар руу нэгэ жэгдээр хонхойсо дараһан байба. Энэ ушар тухай Тоджын райкомой үзэл сурталай таһагые даагша Нина Павловна Павловец «Тувинская правда» газетын редакцида дуулгаа һэн.

— Бидэшье тэрээхэн гайхалтай сахариг-мүрнүүдые тойрон ябажа, дүмүүхэнээр харабабди. Поэт Шагдар Байминов бидэ хоёр хамагай һүүлдэ үлэтэрөө үльмы дээрээ, үбдэглэжэ байгаад шэнжэлбэ, шэншэлбэбди. Үнэхөөрөөшье, досоо газаа талынь сахаригуудай үлөөһэн мүрнүүд хуухарһан шэнжэтэй, шарлад гэнхэй, сагаан үүлэ мананай шэнжэтэй юумэн буужа байхадаа, түрүүшээр дахинаа дэгдээд абаа хамнай, харин дундахи, дүрбэн метр үргэнтэй сахариг-мүрынь тон лэ хүндэ зүйлөөр даражархиһан, хоёр хурга үлүүтэй гүнзэгытэй байба. Тэндэхи набша ногоониншье газарайнгаа хүрьһэ руу багсалан дарагдэнхай һэн. Эдэ бүгэдые манай Буряадай телевидениин оператор Анатолий Фурцев кинопленко дээрээ ханамжатайгаар буулгажа абаад, һаяхан телевиденеэр харуулаа бэлэй. Тэрэ сагаан үүлэ мананиинь хадаа ниидэдэг танигдаа мэдэгдээгүй зүйлэй багхалханьбайжа болоо гү гэһэн һурагтай һэн.

АЗАС ДЭЭРЭ

Үзэсхэлэн һайхан байгаалитай ой хүбшын, хада уулын дунда оршоһон энэ нуурта дээдэ захаһаань хэдэ хэдэн гол шудхан орожо, ехэ уһатай Тооро-Хем гол эндэһээ эхиеэ абан Бий-Хем тээшээ шэглэдэг. Тиимэһээ энэ урасхалта нуурай уһан тунгалаг, загаһа, нугаһаар, халюун, ондатра ангуудаар баян юм ха. Нуурай хоймор талын майлада «Азас» гэһэн аяншалга-амаралтын бааза түхеэрэгдэнхэй. Энэ багай ажахынууд болоод республикын профсоюзуудай Соведэй зунай амаралтын зохидхон зуһалан гэрхэнүүд олоор баригданхай. Хоёр талаһаань үүдэтэй тэдэ гэрхэн бүхэн 2-2, 3-3 хүнэй оротой. Эндэ амарагшад Азас нуурай уудамаар катамаран, онгосонуудаар сэнгэхэ, шунгаха, загаһашалха аргатай. Мүн 3—4 модоной газарта оршоһон Ногоон нуурай аршаанда ошожо амасана. Хүбшэтэ хада уулын хабшал соо хабтайһан тэрэ нуур үнэхөөрөөшье сайбар ногоон үнгэтэй байба. Ушарынь хадаа нуурай оёор гипсын шэнжэтэй сероводородно шабарһаа бүридэнхэй. Тэрэниие халаагаад хүнүүд үе мүсөө, экзэмэ гэһэншүү арһанай үбшэ эмшэлдэг байна. Бидэшье хото хоолойдо һайн гэгдэдэг хобоо соргоор халин харьялан хада дороһоо гаража байһан аршаанһаа хүртөөд, Ногоон нуурай балын үнэртэй торгон сагаан шабар, уһан соо хахад үдэр гарангүй шахуу умбаа, сэнгээ бэлэйбди.

Үдэшэниинь Тоджын районой түлөөлэгшэд Азас нуурай түглэ соо түүдэг табижа, эрьеын төөлэйгөөр хүндэлбэ. Тувынхид хониной дотор тон лэ манай гуримаар болбосоруулжа шанадаг, ёһолдог байба.

Манай Улаан-Үдын соёлой институт мүнөө намартаа дүүргэхэеэ байһан Тувын соёлой министерствын РНМЦ-гэй искусствын таһагые даагша Сергей Бадараагай зохёоһон «Тоджа тухай дууе» бултадаа дууладабабди. Сергей Бадараа баян дээрэ гүйсэдхөө. Эндэхи «Тоора-Хем» совхозой директорээр олон жэлдэ ажаллажа, наһанайнгаа амаралтада гараһан, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Василий Санмаевич Тамдан-оол тэрэ дуунай автор байжа, энэ үдэшые бүришье хүхюун зугаатай болгоо һэн.

Тоджомнай—Тоджо, һайхан лэ Тоджо,
Тува дайдымнай зэндэмэни,—

гэһэн дуунай үгэнүүд Азасай аглаг номин агаарта оло дахин зэдэлээ һэн.

БИЙ-ХЕМЫЕ УРУУДАЖА

РАЙОНОЙ түб Тоора-Хемэй доодо причалда амияа даран амаржа хоноһон «Заря» теплоходтоо дахинаа һуужа, үерлиг голоо уруудан Кызыл тээшээ зорёо һэмди. Салон соо ажал хэрэгээрээ холо, ойро зориһон зон олон даа. Зэргэлээ һуурида хоёр басагад тува хэлэн дээрээ тогтон торонгүй дуугаралсана, танилсабабди. Тэдэмнай Мария Давик Антонина Содунам хоёр байба. Мария Бараановна Даваик «Тоора-Хем» совхозой һү һаалиин фермые даагшаар ажалладаг, райсоведэй хоёр зарлалай арадай депутат алдартай. Гушан хоёртой энэ эхэнэр дунда һургуулияа дүүргэһээр нютагайнгаа мал ажалда һаалишанаар шударгыгаар ажаллажа, зон нүхэдтөө хүндэтэй хүн болоһон, ажахынгаа томодхогдомол фермые даагшаар томилогдоһон байна. «Тоора-Хем» совхоз мүнөө 3000 оротой юм ха. Мария Давигай эсэгэ Бараан Серенеевич мүнөөшье холын бэлшээридэ 280 оро харууһалжа байдаг мэргэжэлтэ ангуушан юм.

— Мария Бараановна Тувын партийна организациһаа КПСС-эй XXVIII съездын делегадаар һунгагдаһан дүрбэн түлөөлэгшэдэймнай нэгэн юм. Мүнөө Россин коммунистнуудай учредительнэ съездэ Москва зорижо гараба гээшэ — гээд Антонина Содунам тайлбарилба.

Антонина Александровна Содунам өөрөө Кызыл хотын багшанарай институт дүүргээд, Тоора-Хемэй дунда һургуулида түрэлхи хэлэнэйнгээ багшаар 15 жэлдэ ажаллажа гараба. «Ахалагша багша» гэһэн нэрэ зэргэтэй. Мүнөө амаралтаяа абаад, Ленинградай университедэй түүхын факультедтэ һуража байдаг. Василий хүбүүнтэеэ, Астрахань практикада ошохынь урда тээ уулзажа ерэхэеэ мүн лэ холын харгыда гараад ябаба. Эдэ хоёр залуу нүхэдтэ зориһон хэрэгээ урагшатай бүтээжэ ябахыень хүсэжэ тараа һэмди.

...Хабшал байсын дундуур томо шулуун богоһонууд соо Бий-Хем голой урасхал орьёлон бусалһан ордоһотой тогооной шэнжэтэй юм. Теплоходнай тэрэ газарта хүрэхэдөө ябадалаа зогсоожо, уһанай орьёлооной ая соохоно залуур дээрэл гарадаг байба. Уданшьегүй абарга томо уула хадануудай үбэрһөө мултарһан мэтээр уруудуу урасхал һүриһэн онгосомнай губи талын оршондо сайбалзан гаража ерээ һэн.

ҮНГЭРҺЭН тэрэ долоон хоногой туршада Кызыл хотын кинотеатрнуудта, мүн республикын хүдөө нютагуудай соёлой байшангуудта буряад кинофильмнүүд олоор харуулагдаһан байгаа. Манай республикын киновидео-нэгэдэлэй рекламно-методическа таһагые даагша Надежда Санжиевна Будаева Тувын харагшадай урда буряад кинематографиин хүгжэлтэ тухай һонирхолтой хөөрөө хэдэг һэн. Манай фильмүүдтэй нютагайхидаа танилсуулха талаар Тувын АССР-эй киновидео-нэгэдэлэй генеральна директор, республикын соёлой министрэй орлогшо Саян Куреевич Кан-оол ехэ эдэбхи үүсхэлтэй байгаа. «Адуушанай дуун», «Арсын агтай хангал», «Ургын һалбарха үедэ», «Алтан гэр» болон бусадшье уран һайханай, мүн «Буряад орон тухай хөөрөөн», Хоца Намсараев тухай «Багша» гэхэ мэтын баримтата лентэнүүдые Тувын ажалшадай һонирхоһониинь дамжаггүй.

«Тува ороной зэндэмэни» Тоджын районоор гурбан хоногто ябажа ерэхэдэмнай, республикын түб Кызыл хотын ажалшадтай һонирхолтой уулзалганууд яһала болоһон байба. Жэшээлхэдэ, Казахай ССР-эй арадай артист, эстрадын мэдээжэ дуушан Роза Рымбаева инструментальна ансамбльтаяа хамта Кызылэй стадион дээрэ ехэ концерт үгэһэн байба. Тиихэдэ мэдээжэ шатаршан залуу наһандаа нэгэ жэл соо дэлхэйн чемпион байһан Михаил Нехемьевич Таль Кызылэй политическэ гэгээрэлэй байшан соо хотын шатарта дуратайшуултай уулзажа, үгэ хэлэһэн, 1-дэхи разрядай болон мастерта кандидат нэрэ зэргэтэй нютагай шатаршадаар 25 хюлгэ дээрэ наадаһан байгаа.

Фестивалиин долоон хоногой түгэсхэлэй ехэ концерт мүн лэ Тувын хүгжэмтэ-драмын театрай ордон соо болсо һэн. Тэрэнэй дүүрэхэ дээрэ уг изагууралнгаа үндэһэн соёлые нютаг нютагтаа һэргээжэ, дам саашаданъ хүгжөөхэ, һалбаруулха тухай, тэрэнэй туйлалтануудые иимэрхүү фестиваль-харалга эмхидхэжэ, сэгнэжэ байха һэмди гэһэн һаналнууд хэлэгдээ.

Эндэ манай республикын делегаци тухай хэдэн үгэ хэлэлтэй ха. Республикаһаа газаа тээ ябахадаа, манай түлөөлэгшэд үндэһэн арадайнгаа ажабайдалай али нэгэн һалбариин хүгжэлтэ дэбжэлтые тобойлгон харуулхые һэдэдэг, мүн бусадай һанамжа дурадхалнуудые анхаржа, саншанхи хэмжээ ябуулгануудаа хараалха зэргэтэй гээшэ. Тиитэхын тулада ондоо тээ хараһан үзэһэнөө тобшолол хэжэ,

Сурхарбаан—90

БУРЯАД АРАДАЙ ҺАЙНДЭР

ТҮРҮҮШЫН ҮДЭР. ИЮЛИИН 7. Буряадай АССР-эй 25 жэлэй ойн нэрэмжэтэ стадион дээрэ үдэшын 7 чаһаа 9 час болотор һайндэрэй баяр ёһолол. Программадань үльгэршэнэй дуун, Ехэ тайлганай зула бадараалга, һайндэрэй заншалта хатар, буряад арадай эхэ заха Барга-Баатарай болон тэрэнэй угсаатанай наадан.

Һайндэрэй наадануудта Абай-Гэсэр, Бабжа Барас-Баатар, Шоно-Баатар, Алеша Попович, Галай, Газарай, Уһан ба голнуудай эзэд хабаадаха.

Һайндэрэй найр зугаада Агын, Усть-Ордын буряадай автономито округуудай, республикын районуудай түлөөлэгшэд, «Байгалай долгин», «Байгалай толон», «Лотос», «Булжамуур», «Тоонто», «Урял», «Магтаал», «Наран-Гоохон», «Наадан дээрэ» гэһэн уран һайханай коллективүүд хабаадажа, бэлиг шадабариаа харуулха.

ХОЕРДОХИ ҮДЭРТЭНЬ (ИЮЛИИН 8) республикын ипподром дээрэ 11 чаһаа спортдо зорюулагдаһан дуу, хүгжэм зэдэлжэ, һайндэрэй найр зугаа эхилхэ юм. Эдэ һур харбагшад, мори урилдаагшад, барилдаашад мүрысэхэ.

АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ УЛААН-ҮДЫН ГОРОДСКОЙ СОВЕДЭЙ ГҮЙСЭДХЭХЭ КОМИТЕТ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ФИЗКУЛЬТУРА, СПОРТЫН ГҮРЭНЭЙ КОМИТЕТ ҺАЙНДЭРТЭ ХАБААДАХЫЕТНАЙ УРИНА.

ЗАҺАБАРИ

Июлиин 1-нэй номерой 3-дахи нюурта толилогдоһон литэ соо дээрэһээ 4-дэхи ехэ хүсэнэгтэ, зүүн талаһаань, **1991 он. 1 январь** гээд уншаха хэрэгтэй. Мүн энэл хүсэнэгэй баруун захада, февралиин 10-һаа Сагаалганай үдэр — февралиин 15 хүрэтэр, зургаан үдэрэй тоонуудые багахан нэгэ хүсэнэгөөр зүүлжэнь болгоод уншагты. Тиихэдээ Сагаалган улаан могой үдэртэ бэшэ, харин **улаан луу үдэртэ** тудаха зэргэтэй.

Кино, театрнуудта

«Дружба»
«Кащей Бессмертный»— в 10, «Отпетые мошенники»— в 11-30, 13-50. 16, 18-20, 20-40.

«Родина»
«Ох, уж эта Настя»— в 10, 16-40, «Замужем за мафией» —14 (удл.), 18-10, 22-20, «Баловень судьбы» (2 с.)— в 11-30, 20.

«Прогресс»
Красный зал —«Баловень судьбы» (2 с.)— в 10, 12-40, 15-20, 18-10, 20-40.
Зелёный зал —«Ко мне, Мухтар!»— в 10, «Фанат»— в 11-50, 15-20, 21, «Заколдованный доллар»— в 13-30, 17, 19.

«Октябрь»
«Лето в раковине» (1 с.— в 9-40, «Отпетые мошенники»— в 11-10, 13, 15, 17, 19, 21.

«Восток»
«С сегодняшнего дня взрослые»— в 15-30, «Побег»— в 17, 19, 21.

«Байкал»
«Авария»— дочь мента»— в 18-30, 20-30.

«Аршан»
«Процесс» (2 с.)— в 18-30, 21.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын июлиин 4-нэй заседани тухай информационно мэдээсэл газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанда барлагдаба.

Байгша оной июлиин 7-до болохоёо байһан һунгалтада зорюулагдаһан материал номерой нэгэдэхи хуудаһанда байха. Һунгуулиин Хонхолын 137-дохи округһоо Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадаар КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь Леонид Васильевич Потапов дэбжүүлэгдээ гэжэ мэдээсэгдээ һэн. Газетын штатнабэшэ корреспондент Валерий Бадмаев КПСС-эй XXVIII съездын хүдэлмэридэ хабаадажа байһан Леонид Васильевичтай телефоноор хөөрэлдэжэ, арадай депутадта кандидадай программа тухайгаа хөөрэхыень хэдэн асуудал табиһан байна. Журналистын интервью номерой нэгэдэхи хуудаһанда олоной анхаралда барлагдаба.

«Дискуссионно клуб» гэһэн ниитэ гаршаг доро гаража байдаг мэдээсэлнүүдэй суглуулбари номерто байха.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30— «120 минута». 9.35— Литературно-уран һайханай «Үгэ» программа. 10.35— «Мираж» 3 серитэй уран һайханай фильм. 2-дохи сери. 12.45— «16-тай ба тэрэнһээ дээшэ наһатайшуулда». 13.30 — Время. 14.30 — П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Уласхоорондын IX конкурсдо. 16.45 — «Капитан Немо» — «үхибүүдтэ фильм. 3-дахи сери. «Наутилус продолжает борьбу». 17.50— «Хэрбээ тэды хүрөө һаа...» 18.35 — Уласхоорондын «Интерматрешка-90» фестиваль. 19.30— Время. 20.00— Философиин темэдэ хөөрэлдөөн. 20.45 — Фотоконкурс. 20.50— «Мираж» — 3 серитэй уран һайханай фильм. 3-дахи сери. 22.00 — Время. 22.30 — Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 22.35— Уласхоорондын IX конкурсдо. 23.05— «Москва — Брюссель» — антимост. 2-дохи хубинь. 23.45 — СССР-эй арадай артист композитор Игорь Лученко тухай телефильм. 01.05 — Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 01.20 П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ — Шэнэ һонин.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00— Үглөөнэй гимнастика. 9.20— Мультфильм. 9.40— Н. Лесков. «Тупейный художник». 10.25 — И. Бартогой нэрэмжэтэ камерна оркестрэй концерт. 10.55 — Л. Н. Толстой. «Детство. Отрочество. Юность». Зүжэг. 3-дахи хубинь. «Юность». 12.25— Дуунай-инструментальна «Радуница» ансамблиин кон[...] «Искатели зато[...]да» — үхибүүдтэ [...] — Леонид Енги[...] 14.45— «Яблоко [...] баримтата филь[...] сударственная [...] уран һайханай [...] фильм. «На дал[...]чье», 2-дохи сери[...] 17.35— Мультфил[...] выбираю любовь[...]ники и в будни [...] фильмүүд. 18.55-[...]ной һонинууд. [...]льна уулзалгану[...] МОСКВА. 21[...] койрсогты, бага[...] РСФСР-эй араду[...]тэ фольклор. 22[...]да туһаламжа [...] — Бултанай эр[...] 22.45 — Залуушуу[...] тарна. 23.00— «Т[...] женщина» — уран фильм. 1-дэхи, 2[...]

Редакт[ор]
Р. Б. ГАР[...]

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор —2-50-96, приемная —2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства —2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская —2-33-61; выпускающие— 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск —55-6-90, г. Закаменск —31-61, п. Кырен —91-9-79, п. Агинское —3-40-69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45.
Н-00422. Заказ № 155.